

**Univerzita Pardubice
Fakulta Filozofická**

HODNOTA VZDĚLÁNÍ OČIMA ROMSKÉHO MUŽE

Hana Ramseidlová

**Bakalářská práce
2010**

ZADÁNÍ BAKALÁRSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Hana RAMSEIDLOVÁ
Osobní číslo: H07535
Studijní program: B6107 Humanitní studia
Studijní obor: Humanitní studia
Název tématu: Hodnota vzdělání očima romského muže
Zadávací katedra: Katedra věd o výchově

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Kvalitativní výzkum: metoda hloubkového rozhovoru Stručná osnova: 1) Úvod 2) Předmět a cíle výzkumného šetření 3) Metodologie 3.1 Výběr respondentů 3.2 Výběr místa 4) Základní pojmy 4.1 Hodnota vzdělání 4.2 Romský muž 4.2.1 Rom 4.2.2 Muž 5) Cesta ke vzdělání 5.1 Těhotenství a mateřství 5.2 Dětství 5.3 Škola 5.3.1 První školní den 5.3.2 Nejčastější problémy romských dětí ve škole 5.3.3 Rodina vs. škola 5.4 Dospívání 5.5 Dospělost 6) Pohled romského muže na vzdělání 6.1 Nezaměstnanost 6.2 Rekvalifikace 7) Výskyt sociálně-patologických jevů v závislosti na nízkém vzdělání Romů 8) Shrnutí 9) Doporučení 9.1 Škola 9.2 Vzdělávání dospělých 9.3 Další doporučení 10)

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování bakalářské práce
Seznam odborné literatury:

Vedoucí bakalářské práce:

Datum zadání bakalářské práce
Termín odevzdání bakalářské práce

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

V Pardubicích dne 30. listopadu

Budilová, L., Jakoubek, M.: Příbuzenství v romské osadě. In: Jakoubek, M., Hirt, T.: Romové: kulturologické etudy, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004 Danielová, H.: Paměti romských žen. Kořeny I. Muzeum romské kultury o.p.s., Brno Davidová, E.: K potřebě výuky romistiky na vysokých školách. In: Balvín, J., Švejda, G., a kol.: Romové a univerzity, 14. setkání hnutí R na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, 3. - 4. prosince 1999, HNUT? R, Ústí nad Labem 2000 Bořkocová, M., Romský etnolekt češtiny. In: Jakoubek, M., Hirt, T.: Romové: kulturologické etudy, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004 Gabal, I., Čada, K., Snopek, J.: Sociální vyloučení Romů a česká společnost. Klíč k posílení integrace politiky obcí. Otevřená společnost, o.p.s 2008 Heluš, Z.: Psychologie pro střední školy. Fortuna, Praha 1998 Hübschmannová, M.: Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit. Vydavatelství Univerzity Palackého, Olomouc 1995 Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A.: Romsko-český, česko-romský kapesní slovník. Praha 1998 Jakoubek, M.: Romové - konec (ne)jednoho mýtu. Sešity pro sociální politiku. BMSS-Start, s.r.o., Praha 2004 Jamnická-Šmergllová, Z.: Dějiny našich cikánů. Praha 1995 Kryštof, R.: Romové, Evropa a mezinárodní instituce. In: Jakoubek, M., Hirt, T.: Romové: kulturologické etudy, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004 Lacková, E.: Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Praha 1997 Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha 2003 Moravec, Š.: Sociální služby v prostředí romských společenství: Problém etnicity poskytovatele. In: Jakoubek, M., Hirt, T.: Romové: kulturologické etudy, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004 Pavlíčková, R.: Výchova a vzdělání romských dětí. In: Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů IV., Sborník příspěvků z IV. ročníku studentské vědecké konference konané dne 11. prosince 2006, Votobia Olomouc, Olomouc 2006 Pape.I.: Jak pracovat s romskými žáky. Příručka pro učitele a asistenty pedagogů. Slovo 21, Praha 2007 (Publikace ve formátu pdf) Říčan, P.: S Romy žít budeme - jde o to jak. Portál, Praha 1998 Steiner, J.: Ekonomie sociálního vyloučení. In: Jakoubek, M., Hirt, T.: Romové: kulturologické etudy, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004 Sekyt, V.: Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor). In: Jakoubek, M., Hirt, T.: Romové: kulturologické etudy, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004 Švaříček, R., Šedřová, K., a kol.: Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Portál, s.r.o.

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 20. 3. 2010

Hana Ramseidlová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí mé bakalářské práce paní Mgr. Sychrové za cenné rady a připomínky při jejím zpracování. Dále pak paní Mgr. Magincové za jazykovou korekturu a všem respondentům za to, že se se mnou podělili o své životní příběhy a zkušenosti.

Souhrn

Práce se zabývá vztahem romských mužů ke vzdělání. Na základě kvalitativního výzkumného šetření, provedeného mezi romskými muži v občanském sdružení v Pardubicích, zkoumá jednak jejich vztah k dalšímu vzdělávání, jednak specifika pojetí výchovy a vzdělávání v romské společnosti obecně. Zároveň popisuje širší kontext problémů Romů v české společnosti, pokud jde o vzdělavatelnost zejména v rámci primární edukace.

Klíčová slova

romský muž, vzdělání, škola, hodnota, nezaměstnanost

Title

The value of education of Roma man

Summary

The bachelor work deals with the relationship of Roma men to education. Based on qualitative research investigation conducted among Roma men in civic association in Pardubice, examines both their relationship to further education both specific conception of education and training of Roma in general. The work also describes the broader context of problems of Roma in Czech society particularly in primary education.

Keywords

Roma man, education, school, value, unemployment

Obsah

Úvod	11
1. Předmět a cíle výzkumného šetření	14
2. Metodologie	15
2.1 Výběr respondentů	16
2.2 Výběr místa	17
3. Základní pojmy	
3.1 Hodnota vzdělání	19
3.2 Romský muž	
3. 2. 1 <i>Rom</i>	21
3. 2. 2 <i>Muž</i>	23
4. Cesta ke vzdělání	
4.1 Těhotenství a mateřství	24
4.2 Dětství	25
4.3 Škola	28
4.3.1 <i>První školní den</i>	29
4.3.2 <i>Nejčastější problémy romských dětí ve škole</i>	30
4.3.3 <i>Rodina vs. škola</i>	33
4.4 Dospívání	34
4.5 Dospělost	35
5. Pohled romského muže na vzdělání	36
5.1 Nezaměstnanost	38
5.2 Rekvalifikace	39
6. Výskyt sociálně-patologických jevů v závislosti na nízkém vzdělání Romů	41
7. Shrnutí	43

8. Doporučení	
8.1 Škola	44
8.2 Vzdělávání dospělých	46
8.3 Další doporučení	48
Závěr	49
Seznam použité literatury	51
Přílohy	
A) Graf č. 1 Hodnotové orientace jednotlivých respondentů	
B) Graf č. 2 Hodnotové orientace respondentů – celkové odpovědi	

Úvod

Romové, spolu s narkomany, homosexuály a svobodnými matkami, patří v současnosti k nejčastějším tématům odborných prací. Rostoucí počet publikací, věnující se romské problematice dokazuje aktuálnost jejího řešení. Mezi hlavní problémy zmiňované v souvislosti s romskou minoritou, můžeme zařadit: **nízké vzdělání, špatné sociální a bytové podmínky, vysokou nezaměstnanost, sociální vyloučení nebo vysokou míru nelegální činnosti.**

V posledních letech se výzkumy zaměřují především na prevenci těchto problémů. Zvýšená pozornost je přitom věnovaná škole a školnímu vzdělání, které se špatným sociálním postavením Romů v České republice do jisté míry souvisí. Nízká úroveň vzdělání a kvalifikace je hlavní příčinou nezaměstnanosti, dlouhodobá nezaměstnanost vede k chudobě, která s sebou přináší špatné sociální a bytové podmínky. Romové, kteří nejsou ekonomicky zajištěni, se ocitají na okraji společnosti a jsou bezprostředně ohroženi sociálním vyloučením. V nejkrajnějších případech se uchylují k páchání trestné činnosti: muži nejčastěji ke krádežím a prodeji návykových látek, ženy k prostituci.

Oficiální počet Romů v České republice je podle posledního sčítání lidu v roce 2001 11 746.¹ Neoficiální odhady jsou však mnohonásobně vyšší, například Říčan (1998) uvádí počet 166 – 206 tisíc, tj. asi 2% z celkové populace. **Romové tak tvoří jednu z nejpočetnějších národnostních menšin na našem území.**

Číslo 7 224² představuje oficiální počet vzdělaných Romů v ČR, z toho 120 jich má vysokoškolské vzdělání, 941 středoškolské vzdělání, 820 výuční list a 5 343 absolvovalo povinnou školní docházku. Z toho vyplývá, že na území České republiky žije v současnosti **4 522 Romů bez jakéhokoliv vzdělání**, přičemž neoficiální odhad může představovat několikanásobek tohoto čísla.

Důvod, který autorku přiměl zabývat se problematikou vzdělávání Romů, je její přesvědčení, že **škola a školní vzdělání hraje ve zlepšování nepříznivého sociálního postavení Romů zcela zásadní roli**, a to hned z několika důvodů:

- 1) člověk s vyšším vzděláním se snadněji uplatní na trhu práce

¹ www.czso.cz

² Viz výše

- 2) s rostoucím vzděláním se zlepšuje slovní zásoba, vyjadřování a vystupování – takový člověk je lépe přijímán majoritní společností
- 3) v závislosti na pozitivní reakci společnosti se zvyšuje i zdravé sebevědomí, člověk si více váží sám sebe, stanovuje si vyšší cíle

Zájem o tuto problematiku vychází také z autorčiny osobní zkušenosti. Od roku 2009 působí v romském občanském sdružení Darjav v Pardubicích, jako doučovatelka dětí. Měla možnost sblížit se s příslušníky romského etnika, a to nejen s dětmi, ale i s jejich rodiči, blízkými příbuznými a ostatními klienty, kteří o. s. Darjav navštěvují. Během své praxe získala přehled o nejčastějších problémech, se kterými se romské děti ve škole potýkají a zároveň se pokusila odhalit vztah, jaký mají tyto děti a jejich rodiče ke škole a vzdělání obecně.

Předmětem práce je **romský muž a jeho vztah ke vzdělání**. Primární zaměření autorky na muže vyplývá z několika důvodů. Tím hlavním je skutečnost, že výzkumy prováděné v oblasti vzdělání jsou zaměřené výhradně na děti a jejich matky, neboť ony hrají ve výchově a vzdělání svých dětí nejvýznamnější roli. V minulosti tudíž nevznikla potřeba zajímat se o názory romských mužů na vzdělání, a to i přesto, že v mnoha rodinách má muž dodnes hlavní slovo, a to i v otázkách týkajících se vzdělání dětí, například jestli vůbec do školy půjdou či nikoliv.

Další důvod, který autorku přiměl, aby svou práci orientovala výlučně na muže, souvisí s jeho tradičním postavením v romské rodině. Ačkoliv se původně patriarchální romská rodina časem transformovala, a dříve nerovné postavení mezi mužem a ženou dnes není tak patrné, faktem nadále zůstává, že primární funkcí romské ženy je starost o domácnost a výchova dětí, zatímco muž zajišťuje rodinu materiálně. „*Chlap se musí postarat o rodinu.*“ (Richard, 21) Romům, kterým chybí patřičná kvalifikace k výkonu lépe placených zaměstnání, nezbyvá než vykonávat práce podřadné (kopáč, pomocník na stavbě apod.) a také finančně podhodnocené, čímž v roli živitele rodiny selhávají.

Vzrůstající počet klientů z řad romských mužů, navštěvující občanské sdružení Darjav, za účelem vyhledat si zaměstnání, je další příčinou, proč si autorka zvolila toto téma. Na základě osobního kontaktu zjistila, že si romští muži uvědomují potřebnost vzdělání a ve svém hledání se kromě zaměstnání zaměřují také na rekvalifikační kurzy nebo nabídky dálkových studií.

Cílem práce je zjistit, jakou roli hraje vzdělání v životě romského muže a které faktory ovlivňují proces a úroveň jeho vzdělání. Dále pak poukázat na souvislost mezi nízkým vzděláním a špatným sociálním postavením Romů, a zjistit, co by mohlo romského muže k dalšímu studiu motivovat. Dílčím cílem práce je zprostředkovat pohled romských mužů na vzdělání a snaha hlouběji porozumět dané problematice.

Autorka předkládá výsledky kvalitativního výzkumného šetření, které se uskutečnilo formou sedmi hloubkových rozhovorů. Všichni respondenti, jsou klienti romského občanského sdružení Darjav, a kromě jednoho pochází ze sociálně vyloučené lokality v Pardubicích.

První dvě kapitoly práce jsou zaměřeny na metodologii, výběr místa a výběr respondentů. Kapitola tři nastiňuje hodnotovou orientaci respondentů a vymezuje základní pojmy. Obsahem čtvrté kapitoly je vzdělání ve vztahu k romskému muži a jeho rodině. Popisuje odlišnosti ve výchově, dospívání i dospělosti oproti jedincům majoritní společnosti, předkládá nejčastější problémy romských dětí ve škole. Kapitoly pět a šest se zabývají nezaměstnaností, rekvalifikací a výskytem sociálně-patologických jevů v závislosti na míře vzdělání. Sedmá kapitola shrnuje získané poznatky a osmá podává možné návrhy řešení jednotlivých problémů ve vzdělávání Romů, které z velké části pocházejí přímo od respondentů.

1. PŘEDMĚT A CÍLE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Předmětem bakalářské práce, jak už vyplývá z jejího názvu, je **vztah romského muže ke vzdělání**.

Podle Maxwella (2005) si autorka v kvalitativním výzkumném šetření definovala trojí typ cíle:

Intelektuálním cílem je popsat, jakou roli hraje vzdělání v životě romského muže a které faktory ovlivňují jeho obecně nižší úroveň vzdělání vzhledem k ostatní mužské populaci. Dále chce autorka poukázat na souvislost mezi nízkým vzděláním a vysokou mírou nelegální činnosti. Zde je nutné podotknout, že nízká míra vzdělání se automaticky nerovná nezákonná činnost. Jelikož je však romská problematika široká a poměrně složitá, zaměřuje se tato práce pouze na jeden z mnoha jejích aspektů.

Praktickým cílem je snaha odhalit, co by mohlo romského muže k dalšímu vzdělávání motivovat a na základě toho jednak zefektivnit výuku romských dětí v českých školách, jednak jim umožnit vzdělávat se způsobem, který pro ně bude kulturně (v tom nejširším slova smyslu) přijatelný.

Jelikož autorka dlouhodobě působí v romském občanském sdružení Darjav v Pardubicích, především jako doučovatelka dětí, jejím **personálním cílem** je hlubší porozumění dané problematice, a možnost využít získané poznatky v praxi.

V následujícím textu se pokusíme odpovědět na tyto otázky:

- Jakou roli hraje vzdělání v životě romského muže?
- Co ovlivňuje proces vzdělávání romského muže?
- Jaké jsou příčiny nižší úrovně vzdělání romského muže?
- Jakým způsobem lze romského muže motivovat ke studiu?
- Jak může vyšší vzdělanost romských mužů (ale i Romů obecně) přispět ke zlepšení stávající sociální situace Romů?
- Do jaké míry souvisí úroveň vzdělání se sociálně-patologickým chováním romského muže?

2. METODOLOGIE

Výzkumné šetření je založeno na **kvalitativním přístupu**, který si autorka zvolila proto, aby mohla zkoumat jevy a problémy v jejich autentickém prostředí, získat tím komplexní obraz o těchto jevech, a prezentovat je tak, jak je chápou jednotliví respondenti v jejich sociální realitě. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

Výhodou kvalitativního přístupu je především možnost proniknout do podstaty zkoumaných jevů, a odhalit skutečnosti, které nejsou obecně známé. Výsledky kvalitativního výzkumu „*jsou platné právě jen pro vzorek, na kterém byla data získána*“ (Švaříček, Šed'ová, 2007: 25), není proto možné je zobecňovat, což je naopak jeho nevýhoda.

Jako hlavní technika sběru byla zvolena **metoda hloubkového rozhovoru**, která je relevantní vzhledem k tématu výzkumného šetření. Hloubkový rozhovor (*in-depth interview*) slouží ke zkoumání členů „*určitého prostředí, určité specifické sociální skupiny s cílem získat stejné pochopení jednání událostí, jakým disponují členové dané skupiny*“ (Švaříček, Šed'ová, 2007: 159). Hlavní výhoda této metody sběru dat spočívá v tom, že tazatel může porozumět pohledu jiných lidí, aniž by je omezoval výběrem dotazníkových položek. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

Ze dvou základních typů hloubkového rozhovoru si autorka zvolila **polostrukurovaný rozhovor** (tamtéž), který předpokládá předem připravený seznam témat a otázek, od kterého se celý rozhovor odvíjí. Polostrukurovaný rozhovor pomáhá tazateli udržet hovor v rámci daného tématu a zaměřit se tak výhradně na zkoumaný jev.

Schéma otázek bylo koncipováno do čtyř základních tematických okruhů, z nichž každý se zajímá jednou konkrétní oblastí respondentova života: **sociokulturním prostředím** (původem rodiny, vzděláním rodičů a příbuzných, materiálním zajištěním apod.), **dětstvím** (především výchovou v rodině), **školou** (prvním školním dnem, častými problémy, oblíbenými předměty, učiteli atd.) a **vzděláním obecně** (plány do budoucna, rekvalifikací, zaměstnáním apod.)

2.1 Výběr respondentů

Všechna jména respondentů v souladu s ochranou jejich identity a práva na soukromí jsou pozměněna, stejně jako jména ostatních rodinných členů a respondenty navštěvovaných školských zařízení.

Výzkumný vzorek se skládá ze sedmi romských mužů. Všichni až na jednoho pocházejí ze **sociálně vyloučené romské lokality** v Husově ulici v Pardubicích. Sociálně vyloučenou romskou lokalitou označujeme „*prostor obývaný skupinou, jejíž členové se sami považují za Romy, nebo jsou za Romy označováni svým okolím a jsou sociálně vyloučení*“³, chybí jim tedy určité sociální vztahy a interakce, především s některými sociálními institucemi, které jsou přístupné většinové společnosti.

Sociálně vyloučená romská lokalita v Pardubicích, která tak byla v roce 2006 označena MPSV, vznikala v důsledku postupného sestěhovávání Romů, především těch, kteří neplatili nájem, nebo byli ostatními považováni za „nepřizpůsobivé“ či „problémové“. V současnosti zde podle soukromého sčítání jednoho z terénních pracovníků žije 305 lidí, z toho 234 Romů a 71 Neromů.

Výběr respondentů probíhal ve spolupráci s **romským občanským sdružením Darjav**, které v dané lokalitě působí od roku 2002. Toto sdružení vzniklo za podpory britského projektu RrAJE a Magistrátu města Pardubice, a v současnosti se zaměřuje na pomoc při řešení sociálních problémů svých klientů, nabízí komunitní a asistenční službu, mediaci, vzdělávací programy i kulturní činnost.

Ačkoliv se původní záměr vybírat si dotazované podle rozdílného sociálního zázemí, úrovně vzdělání, povolání a počtu dětí nezdařil, konečný výběrový vzorek nakonec splňuje všechna základní kritéria, kromě kritéria způsobu jeho konstruování. Zkoumaný vzorek nebyl vytvořen záměrně, ale náhodně.

Po předběžné dohodě s vytipovanými respondenty se zpravidla nepodařilo terénní šetření realizovat, neboť respondenti nepovažovali svou spolupráci za závaznou. Z tohoto důvodu se autorka obrátila na vedoucího pracovníka romského občanského

³ *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. Praha: MPSV, 2006 [cit 2010-02-01] Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf

sdružení, který ji poskytl prostory centra a možnost oslovovat jeho náhodné návštěvníky. Výzkumný vzorek je tvořen přímo klienty tohoto občanského sdružení.

Vybranými respondenty se staly:

- **Tomáš (16 let)** – student SOŠ, obor management a práva,
- **Richard (21 let)** – ukončené ZŠ na praktické škole (dříve zvláštní); ženatý, 2 děti; manželka – 21 let, vyučená kadeřnice, v současnosti na MD
- **David (26 let)** – ukončené ZŠ, v současnosti nezaměstnaný, příležitostně vypomáhá na stavbách; ženatý, 3 děti; manželka – ukončené ZŠ, v současnosti na MD
- **Jan (34 let)** – vyučený truhlář, zaměstnaný v truhlářské firmě; ženatý, 5 dětí; manželka vyučená kuchařka, v současnosti na MD
- **Martin (38 let)** – SOU stavební, bývalý ředitel stavební firmy, v současnosti terénní pracovník; ženatý, 1 dítě; manželka – vyučená kuchařka, v současnosti pracuje jako uklízečka
- **Zdeněk (48 let)** – ukončené ZŠ, zaměstnaný na úřadu městského obvodu; ženatý, bezdětný; žena – ukončené ZŠ, dříve prodavačka, v současnosti v ČID
- **Petr (57 let)** – ukončené ZŠ, stavební dělník, v současnosti nezaměstnaný; ženatý; 4 děti; manželka zaměstnaná jako uklízečka v nemocnici

2.2 Výběr místa

Bylo rovněž nutné řešit výběr vhodného místa, kde by se rozhovory mohly uskutečnit. Respondentům nevyhovovaly prostory, které autorka vybrala (kavárna⁴, univerzitní kampus⁵), pravděpodobně proto, že ani jedno z těchto míst obyčejně nenavštěvují a tudíž se tam necítí dobře. Opominutím této skutečnosti se autorka téměř dopustila poměrně časté chyby – zkoumání určitého jevu mimo jeho přirozené prostředí.

Tři muži zvažovali možnost uskutečnit rozhovor v místě jejich bydliště, ale nakonec jí odmítli s odůvodněním, že by tam nebylo dost klidu.⁶ Proti tomu, aby se rozhovor

⁴ Kavárna byla zvolena z důvodu neutrality.

⁵ Vedoucí bakalářské práce Mgr. Adriana Sychrová, nabídla k účelům rozhovorů svou kancelář.

⁶ Pro danou lokalitu, za které respondenti, až na jednu výjimku, pocházejí, jsou typické bytové jednotky 1+1, v nichž zpravidla žije i více než pět lidí

uskutečnil přímo v prostorách občanského sdružení, nikdo nic nenamítal. Kvůli hlučnému prostředí nám vedoucí pracovník občanského sdružení nabídl možnost využít posilovnu situovanou ve sklepení domu, která nám poskytla dostatek klidu i soukromí k rozhovoru.

Další problém nastal ve chvíli, kdy se po okolí roznesla zpráva, že někdo zpovídá místní muže. Ženy a partnerky dotazovaných se na své manžely chodily ptát. Zajímalo je, s kým jsou tam dole „zavřeni“ a proč.

Jak se autorka dozvěděla později, vedoucí o. s. v jejím zájmu trochu pozměnili pravdu, aby zbytečně nevznikaly problémy. Těm co se přišli zeptat, bylo sděleno, že rozhovory vedou dva muži od novin. Na otázku, proč se ženy neměly dozvědět pravdu, odpovídali: *„jé, ty by ti daly“*, *„to bys koukala“*, *„kdyby Maruš věděla, že je tam její starej s tebou zavřenej, tak by nejdřív zbila tebe a pak i jeho“* (smích).

Romské ženy jsou vcelku žárlivé. Jelikož je v romské společnosti mužova nevěra obecně tolerována (a opravdu k ní také zcela běžně dochází), nezbyvá ženě než si svého manžela pořádně „ohlídat“.

Samotné rozhovory probíhaly bez obtíží. Skutečnost, že jednotliví respondenti autorku znají, především jako doučovatelku dětí v o. s. Darjav, přispěla k příjemné a přátelské atmosféře.

3. ZÁKLADNÍ POJMY

3.1 Hodnota vzdělání

Hodnota je „subjektivní ocenění nebo míra důležitosti, kterou jedinec přisuzuje určitým věcem, jevům, symbolům, jiným lidem apod.“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003: 74)

Hodnotové orientace obyvatel se mění v závislosti na historickém,⁷ a společenském vývoji. V některých kulturách je největší hodnotou rodina, v jiných zase bohatství a majetek. Platónovo pojetí objektivní hodnoty vystřídal Hume se svým názorem, že si lidé hodnoty volí sami. Tato koncepce hodnoty, jako něčeho subjektivního, přetrvala v naší společnosti dodnes. Člověk si sám určí, co je pro něho v životě více, nebo méně důležité. Tímto pomyslným žebříčkem hodnot se zabývá axiologie, nauka o hodnotách.

Aby si autorka ověřila, jak si vzdělání cení sami respondenti, zadala jim sedm pojmů (vzdělání, zaměstnání, peníze, rodina, rodiče, děti, zábava) napsaných na papíře, a požádala je, aby tyto pojmy očíslovali podle důležitosti – 1 nejvíce důležité, 7 nejméně. Následně číslování převedla na body (nejdůležitější – 7 bodů, méně důležité – 6 bodů atd.) a jednotlivé odpovědi respondentů zaznamenala v grafu č. 1 (viz přílohu). Graf č. 2 (viz přílohu) potom znázorňuje odpovědi všech dotazovaných celkově. Není nijak překvapivé, že **největší hodnotu pro respondenty představuje jejich rodina**. Příslušnost k rodině nebo k rodu je v podstatě to nejhodnotnější, co Rom má, a je jedním ze základních znaků samotného romství.⁸

Druhou příčku na pomyslné hodnotové stupnici obsadily **děti**. Zde se objevila přímá úměrnost: čím více dětí respondent má, tím jsou pro něho důležitější. Pan Tomáš, který děti ještě nemá, jim nepřikládá žádnou nebo jen malou důležitost, zatímco pan Jan, který jich má pět, je staví úplně nejvyš.

Na stupnici za dětmi se umístilo **zaměstnání**. Každý z respondentů byl požádán, aby upřesnil, co si pod tímto pojmem představuje. Všichni se více méně shodli na tom, že je to „práce, za kterou jsou peníze“ (David, 26), a to bez ohledu na to, zda se jedná o pracovní poměr, brigádu nebo výpomoc známému. Přestože pouze dva z dotazovaných

⁷ Zatímco ve středověku byly největšími hodnotami víra, naděje a láska, od novověku s postupující sekularizací společnosti převažuje přístup utilitaristický a ryze ekonomický, vyjadřující měřitelnou cenu.

⁸ „Romství je vlastnost nositele romské kultury v tom nejširším slova smyslu.“ (Sekyt, 2004: 191)

pracují na plný úvazek, všichni kromě pana Tomáše, mají stálý příjem. Je zřejmé, že pojem nezaměstnanost je romskou minoritou vnímán zcela odlišně, než jak ho chápe majoritní společnost. Nezaměstnaný člověk je pro Romy ten, kdo nemá vůbec žádný příjem, tedy ani brigádu, „melouch“ nebo nepobírá podporu v nezaměstnanosti. Do tohoto příjmu se započítávají i finance získané nelegální činností, prodejem drog a kradeného zboží.

Vzdělání se spolu s **penězi** umístilo na čtvrté příčce. Tím se potvrdila slova Ivety Pape⁹ (2007: 14), která předpokládala, že vzdělání se na prvních třech hodnotových příčkách asi neobjeví. Stejně jako tomu bylo u zaměstnání, byly respondenti i zde požádáni, aby vysvětlili, co si pod tímto pojmem představují. „*Vzdělání...tak když se někdo vzdělává, tak z něj někdy někdo bude, no. Že třeba si najdu práci, postavím barák, jo, a tak. Budu bydlet sám, budu si sám vařit...*“ (Richard, 21) Čtyři muži neuměli svou představu blíže specifikovat, dva odpověděli, že vzdělání je škola.

Druhou nejnižší hodnotu v našem grafu představují **rodiče**. Jak říká Sekyt (2004: 192), „*součástí romství je i specifické vnímání času*“, které je orientováno výhradně na přítomnost. Rodiče, jakkoliv jsou svými dětmi ctěni, patří spíše k jejich minulosti, a o tu se Romové, stejně jako o vzdálenou budoucnost příliš nestarají.

Na posledním místě v žebříčku hodnot se paradoxně umístila **zábava**. Paradoxně proto, že autorka z vlastní zkušenosti ví, že zábava je každodenní součástí života Romů. Hudba, tanec, oslavy, návštěvy známých a příbuzných, posezení s přáteli – to vše je pro Romy samozřejmou součástí každodenních činností. Co tedy Romové za zábavu považují? „*Zábava? No...tak ta televize, pivečko taky (úsměv), občas taky ten automat, no...hlavně ale ta televize asi...fotbal...*“ (David, 26) Ani jeden z respondentů nenavštěvuje kino, divadlo nebo jiné podobné kulturní akce. Považují to za ztrátu času i peněz: „*to je drahý dneska to kino...to si radši počkám, až to bude v televizi a zadarmo*“. (Jan, 34)

Oba grafy znázorňují, co je pro jednotlivé respondenty dle jejich názoru důležité a co už tak důležité není. Otázkou ovšem zůstává, co všechno jsou pro svoje životní priority schopni obětovat.

⁹ Iveta Pape je romská učitelka, která se specializuje na vzdělávání Romů. V roce 2007 napsala metodickou příručku pro učitele s názvem „Jak pracovat s romskými žáky“

3. 2 Romský muž

3.2.1 Rom

Kdo je Rom? Odpověď není tak jednoznačná, jak by se na první pohled mohlo zdát. Často ani sami Romové nedokážou tento pojem blíže specifikovat. Nejčastější odpověď respondentů na tuto otázku byla: „*to jsem já*“ nebo „*Rom je prostě Romák, no*“. (Richard, 21) Jak říká Sekyt (2004), to, že Rom pozná jiného Roma, je do značné míry záležitostí citu. Tento cit ovšem členové majoritní společnosti nemají. Podle čeho tedy Roma poznáme?

- **Podle národnosti.** Pokud bychom za Roma považovali toho, kdo se k romské národnosti hlásí, měli bychom v České Republice 11 746 Romů, což je 0,11 % z celkové populace. (Údaj z posledního sčítání lidu v roce 2001)¹⁰ Je zřejmé, že toto číslo není reálné a že skutečný počet Romů může být i mnohonásobně vyšší. Například Říčan (1998) uvádí počet 166 – 206 tisíc. Důvodů, proč se Romové k romské národnosti nehlásí je několik. Jak uvádí Davidová (1999), jednu skupinu tvoří Romové již asimilovaní, často ze smíšených manželství, kteří se víc cítí být Čechy. Druhou skupinu tvoří ti, kteří se k romské národnosti nehlásí z obavy, že budou „házeni do jednoho pytle“ s těmi špatnými, nebo že toto přihlášení bude mít negativní dopad jak na ně, tak i na jejich rodinu. Z těchto příčin není možné, aby byli za Romy považováni pouze ti, kteří se k romské národnosti přihlásili.
- **Podle antropologických odlišností.** Pro většinu členů majoritní společnosti je typický vzhled Romů, především tmavší pigmentace pleti a vlasů, tím hlavním, podle čeho je rozeznávají. Ano, je to barva pleti, která naši společnost dělí na „*černý a bílý huby*“. (Jan, 34) Ovšem zatímco bílá barva představuje pro Evropana (nikoliv např. pro Japonce) čistotu a dobro, černá naopak je symbolem špíny a zla, a tak i Rom je pro svou tmavou kůži považován za zlého a zkaženého. (Jakoubek, 2004) „*Již tehdy [tj. ve středověku] bylo v evropské mysli hluboce zakořeněno přesvědčení, že tmavá pleť znamená podřadnost a zlo.*“

¹⁰ „Údaj o národnosti vyplní každý podle svého rozhodnutí. Národností se rozumí příslušnost k národu, národnostní nebo etnické menšině. Pro určení národnosti není rozhodující mateřská řeč ani řeč, kterou občan převážně používá nebo lépe ovládá, ale jeho vlastní rozhodnutí. Hlásí-li se k více národnostem nebo k žádné, budiž to zaznamenáno. Národnost dětí do 15 let se řídí podle rodičů.“ Národnostní složení obyvatelstva (2003: 6), (www.czso.cz)

Téměř černá kůže, kterou se řada Cikánů vyznačovala, je předurčovala jako oběti tohoto předsudku" (Kenrick, Puxon, 2000: 10) Tomu odpovídá i zjištění Gabala (2008), podle kterého jsou Romům, na základě antropologických odlišností, připisovány negativní vlastnosti, jako lenivost, nepřizpůsobivost či tendence k zneužívání podmínek. Jak ale říká Moravec, (2004) nic takového jako „romský antropologický typ“, neexistuje, stejně jako neexistuje „český antropologický typ“ a mimoto, ne každý Rom musí mít tmavou pleť a černé vlasy (naopak olašští Romové mají velmi často světlé vlasy i pleť), a naproti tomu ne každý s tmavou pokožkou a černými vlasy je Rom.

- **Podle kulturních odlišností.** *„Rodíme se do konkrétní rodiny, která klade na dítě zcela konkrétní požadavky, vymezuje jeho život zcela konkrétními okolnostmi.“* (Helus, 1998: 95) Z toho vyplývá, že socializace probíhá různě, a to nejen v konkrétních rodinách, ale i v různých společnostech, sociálních vrstvách i etnických minoritách. V chování lidí z jiné skupiny se často nevyznáme, neboť neznáme jejich kulturní vzorce. U Romů je to především jejich jazyk, vyjadřování, styl oblékání, jiný způsob řešení problémů, rodinné vazby, odlišné hodnoty a normy, čím se liší od majoritní společnosti. Můžeme ale za Roma považovat i toho, kdo si *„vzal gádžovku a žije v její vile, romsky nechce mluvit a vlastně už ani neumí...A co jejich děti?“* (Říčan, 1998)

V této souvislosti je třeba se zmínit také o tzv. diskursu o romské kultuře (Kryštof, 2004). Většina lidí na základě předsudků, v naší společnosti výrazně posilovaných tzv. mediálními stereotypy předpokládá, že Romové tvoří homogenní skupinu, která sdílí stejnou kulturu. Opak je ale pravdou. Romové se dělí do několika podskupin, které se navzájem liší dějinami, jazykem, zvyky i tradicemi, tradičními profesemi, stylem života i sociální organizací. Mezi nejznámější můžeme zařadit skupinu Rumungri, Sinti (němečtí Romové) nebo Olašské (Valašské) Romy. Rozdílly ve způsobu života mezi jednotlivými romskými skupinami jsou mnohdy větší, než rozdílly mezi romskou minoritou a majoritní společností.

- **Podle jména.** Mnoho Romů v České republice, ale i jinde ve světě, přejalo příjmení typická pro stát, ve kterém žijí.¹¹ Existuje ovšem řada, pro Romy charakteristických jmen (např. Horváth, Červeňák, Balog, Lakatoš, Demeter),

¹¹ Nejčastěji ze smíšeného manželství

kteřá mohou, třeba při žádosti o zaměstnání, působit jako diskriminační činitel. „*Jo to se stalo mý manželce*“, vypráví pan Zdeněk (48). Jeho žena Marie Kotlářová (49) je Češka, která po svatbě přijala manželovo příjmení. „*Když se menovala [původním jménem], jako za svobodna...tak s tím nikdy problémy neměla. Po svatbě ale, jo, to hned že jaká Kotlářová, Kotlár, to bude nějaký cigán ne? A hned se na ňu jako divně koukali a nemohla dlouho sehnat práci po mateřskej. Dlouho... asi kvůli tomu menu, no*“.

- **Podle subjektivního hodnocení.** Za Roma můžeme považovat toho, kdo se za něj považuje sám.
- **Podle objektivního hodnocení.** Objektivní ve smyslu existující nezávisle na subjektu. Jinými slovy jde o označení za Roma (Romem i Neromem), nezávisle na tom, jestli je označený Rom či nikoliv. Důležité je, že toto označení není názorem jednoho člověka, nýbrž podstatnou částí jeho okolí. (Moravec, 2004) To, že někdo někoho označí za Roma, znamená, že na něho nahlíží jako na odlišného, a podle toho se k němu také chová. (Gabal a kol., 2008)

Za Roma bude v následujícím textu považován ten, který spadá alespoň do jedné z výše uvedených kategorií. Všichni respondenti na otázku, zda se považují za Roma, odpověděli kladně, avšak pouze tři se při sčítání lidu přihlásili k romské národnosti.

3.2.2 Muž

Z chlapce se stává muž ve chvíli, kdy „dozraje“ po všech stránkách: biologické (schopnost reprodukce), citové (odpoutání se od rodičů), mentální (schopnost přijmout odpovědnost za svoje jednání), sociologické (schopnost uspokojovat své potřeby), a sociální (být schopen se uživit). Věkové rozmezí se většinou pohybuje od 20 do 30 let. U Romů je tomu poněkud jinak. Chlapec je považován za „dospělého“ v okamžiku, kdy se stává práce schopným, většinou tedy kolem 15 roku života. V této době má již za sebou povinnou školní docházku („nutné zlo“) a stává se způsobilým k tomu, aby pracoval a přispíval tak penězi do rodinného rozpočtu.

Pro rozhovory byla z tohoto důvodu stanovena věková hranice, která je relevantní v souladu s romským pojetím dospělosti, na 15 let.

4. CESTA KE VZDĚLÁNÍ

V následující kapitole se pokusíme krok za krokem popsat cestu, po které kráčí Rom, a na jejímž konci stojí nejvyšší možné dosažené vzdělání. Tato cesta začíná okamžikem narození, tedy chvílí, od kdy na dítě začínají působit výchovné a vzdělávací vlivy, a končí obdobím dospělosti, ve kterém pokusy a snahy o další vzdělávání bohužel často končí.

4.1 Těhotenství a mateřství

Věk, ve kterém mají romské ženy první dítě, se v současné době zvyšuje. Zatímco dříve nebylo výjimkou, aby dívka porodila své první dítě již ve 12 letech, nyní se průměrná věková hranice prvního těhotenství pohybuje v rozmezí 13 – 17 let. (Budilová, Jakoubek 2004, pozn. pod čarou) Přesto se i dnes, především v romských osadách a u Olašských Romů, můžeme setkat s tím, že romská dívka porodí svého prvního potomka ještě před osmnáctým rokem, často i mnohem dříve. Do jisté míry to souvisí s faktem, že se ženino postavení v romské společnosti zlepšuje s počtem narozených dětí. Žena, která nemá dítě, je svému okolí na posměch, rodina se za ni stydí a manžel má právo ji podvádět a bít. Tuto situaci Romové vyjadřují příslovím: „*strom, který neplodí, patří do ohně*“ (Lacková, 1997: 60) Podobné kritice je vystaven i manžel, jehož žena krátce po sňatku neotěhotní: „*Já měl první dítě až skoro ve třiceti. Tchán, ale hlavně tchýně se mi pořád vysmívali...že prej mám v „pytli vítr“ nebo že ho mám dřavej*“. (Petr, 57) Obecně se ovšem neplodnost ženy dává za vinu jí samotné.

O tom, kolik dětí bude žena mít, rozhoduje muž. (Matoušek, 2003) Ve společnosti, kde je velikost rodiny jistou zárukou sociálního statutu, nejsou prostředky zamezující početí obecně schvalovány. Jedinou spolehlivou antikoncepcí je proto pohlavní zdrženlivost. V tomto ohledu, neboť pohlavní styk je jednou z povinností manželky vůči manželovi, je případné těhotenství ženy do jisté míry pod kontrolou muže. „*To my jsme se hádali furt...já jsem nikdy nechtěla...třeba dvě děti úplně stačijou...on (manžel) chtěl furt*“ (Jolana L., nar. 1956, In: *Paměti romských žen. Kořeny I.*)¹²

Na mateřství jsou romské dívky připravovány odmalička. Matka, babička, tety, starší sestry a další ženské příbuzné dívku učí, že „opravdovou“ ženou se stane až ve chvíli, kdy se jí narodí první dítě (nejlépe chlapec). Děvčata se často už od deseti let starají o

¹² Rozhovor se uskutečnil v roce 2001 a tazatelkou byla Jana Haragal'ová

své mladší sourozence, hlídají je a asistují matce při domácích pracích, jako je běžný úklid, vaření nebo praní. Připravují se tak na roli budoucí matky. „...ráno, než jsem šla do školy, jsem musela stihnout do sklepa, do kočáru vynášet uhlí, dřevo posekat, donést to na Vlhkou, zatopit, udělat snídani a teprv jsem šla do školy...nebo cokoli...v některých rodinách ty holky vařily, staraly se o mladší sourozence, pomáhaly mamince.“ (Jolana L., nar. 1956, In: *Paměti romských žen. Kořeny I*)

Ve chvíli, kdy dívka sama otěhotní, překračuje pomyslnou hranici mezi dětstvím a dospělostí. Tato událost se v rodině slaví tak, že se sejdou všechny ženy, aby budoucí prvorodičce a jejímu plodu požehnalý a předaly jí veškeré zkušenosti, které o porodu a výchově dětí samy nasbíraly.

V romské kultuře se můžeme setkat se dvěma fenomény, stojícími proti sobě: lidovým léčitelstvím a vírou v magickou kauzalitu. S tradičním použitím bylin, mastí a odvarů, kterým byli Romové vždy proslulí a jehož znalost si přinesli z Indie, se dnes prakticky už nesetkáme. (Sekyt, 2004) Romové se naučili využívat služeb lékařů. Pokud ale někdo z rodiny onemocní natolik vážně, že mu ani lékaři nedokážou pomoci, považují to Romové za osud. Hledají magickou příčinu tam, kde je na vině spíš nedostatečná preventivní péče, špatné užívání léků nebo nedodržování rad lékařů. Pakliže v těhotenství ženy nastanou zdravotní komplikace, za jejich příčinu Romové považují spíš „nepřízeň osudu“ nebo kouzlo (uhranutí), než nedodržování zdravotních zásad. Mnoho romských žen se například ani v těhotenství nebo při kojení nevzdává kouření, požívání alkoholu a těžké práce, neboť součástí jejich tradice je chápání těhotenství jako běžného stavu, fyziologicky přirozeného, nikoli jako nemoci.

4.2 Děťství

Víra v magii se projevuje i po narození dítěte. Protože se Romové bojí duchů mrtvých, musí se dítě nejpozději do tří dnů od narození „očistit“ od světa, ze kterého přišlo. „*Nejpozději třetího dne mu musí zavázat na zápěstí šňůrku nebo nit, červenou, černou, zelenou, jenom ne bílou, protože bílá je barva smrti. Duchové uvidí šňůrku, pochopí, že to je živý člověk a dají mu pokoj...Červená chrání i před uhranutím. Přitáhne oči příchozích, dívají se na šňůrku a ne na dítě, a tak na ně nemůže padnout uhranutí*“ (Hübschmannová, 1995: 116)¹³ Poté se dítě stává právoplatným členem rodiny. Nerovné postavení mezi ženou a mužem se do jisté míry projevuje i zde, a to

¹³ Vypovídá Gejza Demeter

tím, že narození chlapce je hodnoceno kladněji než narození dívky. U některých Romů musí matka po narození děvčátka dokonce odprosit svého manžela.(Jamnická-Šmerglová, 1955) Důvod je prostý. Zatímco dívka se z rodiny většinou odstěhuje, aby mohla následovat svého manžela, mužský potomek je jistou zárukou toho, že rodina nezanikne, dokonce se o několik dalších členů rozroste. Také po finanční stránce je narození chlapce pro rodinu výhodnější. S jeho budoucími příjmy se již nyní počítá v rodinném rozpočtu.

Dětství romského dítěte nejlépe popisuje Gejza Demeter v knize Šaj pes devakeras – Můžeme se domluvit editorky Mileny Hübschmannové (1995: 116):

„Romské dítě neustále někdo nosí, někdo si s ním hraje, někdo se ho dotýká, někdo na ně mluví, někdo mu zpívá, někdo s ním tancuje. Nikdy není samo a cítí, že je milované. České dítě musí vstávat, když ho rodiče vysypou z postele, třebaže se mu chce ještě spát. Musí jíst v přesnou hodinu, i když nemá hlad, a když má hlad, musí počkat, až se dostaví hodina dalšího jídla. České dítě musí jít tam, kam mu rodiče přikáží, i když se mu nechce. Romské dítě jí, když má hlad, vstává, když se probudí a jde spát, když je ospalé. Třeba o půlnoci. Nemusí být pořád ve střehu, napjaté, aby něco neudělalo špatně. Nemusí pořád říkat děkuju, prosím, děkuju, prosím – mezi Romy se přirozeně rozdává, je-li z čeho. Nemusí se o to prosit. Každý je rád, že může něco dát a nemusí se poděkovat. Romské dítě se učí tím, že vidí a vnímá, co dělají druzí. Učí se jaksí samočinně... České děti jsou zvyklé být samy. Hrát si samy. Jdi do svého pokoje a tam si hraj. Kolik romských dětí má svůj pokoj. Romské děti jsou pořád pohromadě.“

Zatímco v českých rodinách jsou děti vychovávány podle přísného režimu, podpořeného lékařskými doporučeními a příručkami, ve kterých se píše, co je pro dítě nejlepší, romské matky se při výchově svých dětí spoléhají výhradně na mateřský pud. Orientují se na potřeby dítěte. Romské dítě není nikdy samo. Od narození je součástí velkého kolektivu, kde se o něj kromě matky starají také ostatní členové rodiny. Každý se stará o každého, problém jednoho je i problémem ostatních. Individualitě a samostatnosti se nepřikládá žádný význam, důležité je zapadnout do skupiny. Platí pro ně heslo „v kolektivu je síla“ působící dnes v majoritě jako klišé, ale je nutné si uvědomit, že Romové, majoritní společností vcelku nenávidění, mají jako celek daleko větší šanci na uplatnění a také na obranu před častými rasistickými útoky. Proto je

každý člen rodiny pod neustálým dozorem ostatních, a **je vychováván tak, aby se stal „závislým“ na své rodině a aby bez její podpory nedokázal žít.**

Vzdělání a výchova probíhají v romské rodině jakoby mimochodem. Neromský pozorovatel může snadno nabýt dojmu, že se zde neuskutečňují vůbec. (Sekyt, 2004) S direktivním typem výchovy ve stylu: Tak ne! Tak ano!, se téměř nesetkáme, dítě je vychováváno volně, učí se především nápodobou. Na základě zpětné vazby od členů rodiny (většinou ve formě pochvaly), brzy samo vycítí, které chování je žádoucí a které naopak nevhodné nebo dokonce nepřijatelné.

Rodiče na své děti nekladou vysoké nároky, do ničeho je nenutí. Dítě nemusí dělat nic, a zároveň může dělat cokoli. Tento přístup je pozitivní především v tom, že se dítě nemusí bát, že udělá něco špatně nebo že zklame důvěru svých rodičů. Na druhé straně však tento typ výchovy žádným způsobem nemotivuje. Dítě si nestanovuje vysoké cíle, protože nemusí nikomu nic dokazovat, ví, že rodina ho bude milovat za jakýchkoliv okolností. Vysoké ambice vkládají rodiče pouze do dětí, u kterých se projeví hudební nadání. Hudebníci byli v romské společnosti vždy vysoce ceněni, těšili se úctě a oblibě, byl jim připisován vysoký sociální status. Dětem s hudebním talentem, věnují zvýšenou pozornost především mužští členové rodiny. (Pape, 2000) Trénují s nimi i několik hodin denně, často na úkor školní přípravy a vzdělání.

Romské děti se už od raného věku zapojují do aktivit dospělých. Účastní se jejich hovorů, které neprochází žádnou cenzurou. Před dětmi se mluví o všech tématech, jako je sex, násilí, alkohol, kouření nebo peníze, velmi otevřeně. Nejsou ušetřeny ani vulgárních výrazů, kterých se v běžné hovorové mluvě hojně používá. Často se s nimi mluví jako s dospělými. Zaslýchla jsem hovor paní Libuše, která podávala lahev s čajem svému dvouletému synovi se slovy: „*Čoveče Péťo, nechlastej tolik, budeš vožralej jako tvůj táta. Ty alkoholiku! Budou se ti motat nohy a budeš muset pořád chcát.*“ Díky tomu, že jsou děti vtahovány do záležitostí dospělých, trvá jejich dětství kratší dobu než dětství českých dětí. Toto předčasné „sociální dozrávání“ psychologové vnímají jako „nezdravou zátěž“. (Pape, 2000)

Mezi dětmi, pokud jich je více, zaujímá zvláštní postavení nejstarší syn a nejstarší dcera. Syn zastupuje otce v jeho nepřítomnosti. Všichni ho musí poslouchat, dokonce i matka. Na všechno dohlíží a rozhoduje ve všech důležitých záležitostech. Když se řeší nějaký rodinný problém, nejstarší syn, jehož otec se nemohl dostavit, má právo se

rozhodnout a promluvit jeho jménem. Pokud otec v rodině chybí úplně, je povinností nejstaršího syna zaujmout roli živitele. Musí upřednostnit zájmy své rodiny před svými vlastními. Takoví chlapci hned po ukončení povinné školní docházky, někdy i dříve, nastupují do zaměstnání a přebírají tak materiální odpovědnost za svou rodinu.

Podobné postavení jako nejstarší syn má také nejstarší dcera („nejstarší sestra“). Ta je v rodině považovaná za náhradní matku. Jejím úkolem je starat se o rodinu, uklízet, vařit a dohlížet na mladší sourozence. Pokud matka například onemocní, nebo má na druhý den více práce, zůstává dívka doma, aby jí mohla pomoci. Díky povinnostem v domácnosti jí pak nezbyvá mnoho volného času, což se mimo jiné projevuje také na školních výsledcích.

4.3 Škola

„No škola jako škola, že jo. To je jedno, jestli chodíte tam nebo tam, do té školy...hlavně že se učíte, že jo. Hlavně že to doděláte, tu školu. No...to je jako jedno, jestli máš jako základku nebo vysokou, hlavně že něco je.“ (Richard 21)

S tímto zajímavým názorem se autorka setkala u čtyř respondentů ze sedmi. Na otázku, kdo je podle nich vzdělaný člověk, odpovídali, že ten, kdo má za sebou školu. Když se zeptala, jakou školu, bylo jí řečeno, že je to jedno, hlavně že nějakou má. Je zřejmé, že Romové kladou středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání na roveň základnímu, dokonce i pokud je základního vzdělání dosaženo v rámci praktické (dříve zvláštní) školy. Důležité je pouze to, zda jedinec školu dokončil či nikoliv.

Většina respondentů se zároveň přiklání k názoru, že informace získané ve škole nikdy v budoucím životě neuplatní: *„k čemu mi to jako bude, že budu moct vypočítat nějakou rovnici nebo co, když pak nebudu umět zatlouct ani hřebík?“* (Zdeněk, 48) Zkušeností a praktických dovedností si Romové cení mnohem víc než formálního vzdělání, kterého se jim dostává ve škole. Tomu odpovídá i skutečnost, že jako nejoblíbenější školní předměty respondenti shodně uváděli výtvarnou výchovu, pracovní činnosti, matematiku a tělesnou výchovu, jako méně oblíbené naopak český jazyk, chemii, fyziku a dějepis.

Z důvodu přesvědčení o nepotřebnosti a budoucí nevyužitelnosti ve škole nabytých poznatků, ji chápou především jako „nutné zlo“, jako něco, co se musí, aby nebyly problémy. Naproti tomu si ale uvědomují, zvláště ti, kteří nemohou najít zaměstnání, že

vyšší vzdělání by jim usnadnilo život. „Jo, to voni všude chtěj tu maturu nebo ten výučňák, jako výuční list... no. To už by mě jako brali, ale bez toho... to je marný tohle.“ (Petr, 57)

4.3.1 První školní den

„Den předtím jsem vůbec nemohl usnout, jak jsem se těšil. Máma mi nakoupila všechny nové věci: tašku, penál, tužky, cvičební úbor... všechno nové. Pořád mi říkala, jak se mi tam bude líbit, že budu mít nové kamarády. Táta za mnou večer přišel a řekl mi: „Davide, teď už je z tebe chlap“, a dal mi padesát korun, abych si mohl něco koupit.

Druhej den mě máma oblíkla do těch novejšch věcí a šli jsme. Táta s náma nemohl, protože byl v práci, ale šla se mnou i babička a mámina ségra. Pořád jsem je poháněl, abysme už šli, takže jsme tam nakonec byli první. Máma mě posadila do první lavice a pořád se na mě usmívala, asi byla víc nervózní než já... Když jsme pak šli domů, koupila mi velkej pytel bonbónů.“ (David, 26 let)

„No...to já jsem se těšil, to jo. Dostal jsem spoustu novejšch věcí, dokonce i košili...připadal jsem si jako blbec. (smích) Když mě pak máma vedla za ruku do školy, příběh za náma táta s kytkou, abych jí dal učitelce. Byl jsem jedinej, kdo přišel s kytkou...ale učitelka mě pak měla ráda (smích). Vždycky když jsem něco neuměl, tak mi to vysvětlila“ (Jan, 34)

„Já jsem se chytil prvních futer, který jsem viděl a už jsem je nepustil. Jsem tam nechtěl prostě. Jsem byl zvyklej se držet máminy sukně. Oni mě jako připravovali, ale hlavně sebe. (smích) Šla mamka a pak i taťka, jo, když viděl, že tam nechci. A říkali: „Běž do školy, bude tam dobře. Až přijdeš, koupim ti dort.“ No a stejně to nepomohlo...tak jsem se prostě chytil těch futer a mamka pak musela se mnou sedět v tý lavici. A pak byla přestávka a pak mi utekla no. Ale ten dort sem dostal. (smích)“ (Richard, 21 let)

„Jo, mě se tam chtělo...jsem se těšil. Táta mě nakoupil nové oblečení a všechno...a pak se mnou šli všichni...všichni mě šli doprovodit do školy a čekali na mě venku. Já jsem měl školu rád...no.“ (Petr, 57 let)

Téměř všichni respondenti vzpomínají na svůj první školní den pozitivně. Přes všechny předsudky, že škola pro Romy nepředstavuje žádnou hodnotu, je zřejmé, že se rodiče snaží svoje děti ke studiu jistým způsobem motivovat. Dokazuje to fakt, že se většina dotazovaných do školy těšila, a dodnes na povinnou školní docházku vzpomíná v dobrém. („...bych se tam radši ještě vrátil, no...“ Richard, 21) Rodiče, především matka, nakupují dětem školní pomůcky, oblečení, boty, aktovku – všechno nové, aby se dítě za staré a použité věci nemuselo stydět. Stává se, že se rodina raději zadluží, než aby své dítě poslala do školy s použitými pomůckami, nebo je tam nepošle vůbec.

Romské matky se o své děti bojí, mají strach, že se jim ostatní ve škole budou smát, nebo že se kvůli tmavé pleti stanou oběťmi šikany. Aby tomu předešly, někdy až úzkostlivě dbají o to, aby děti chodily do školy perfektně čisté a upravené. Mají pocit, že musí být dvakrát tak dobré matky, aby se na ně ostatní nedívali skrze prsty, což je ostatně typické pro všechny minority – jsou si vědomi toho, že musí vynaložit přinejmenším dvojnásobné úsilí k dosažení stejných výsledků, jako členové majority. Strach z negativního hodnocení učitelů a ostatních členů majoritní společnosti je také jedním z mnoha důvodů časté absence dětí ve škole – pokud se stane, že nejsou peníze na svačinu, nebo se nestihne vyprat oblečení, matka raději svoje dítě nechá doma, aby nezavdávala příčinu k pomluvám. Má obavu z toho, že by mohla být označena za špatnou matku a že by jí dítě mohlo být odebráno.

4.3.2 Nejčastější problémy romských dětí ve škole

V současnosti máme v České republice 120 Romů s vysokoškolským vzděláním, 941 se středoškolským vzděláním, 820 s výučním listem a 5343 absolvovalo povinnou školní docházku.¹⁴ Ačkoliv tato čísla nejsou nijak vysoká, jejich vzrůstající tendence je, doufáme, jistou zárukou toho, že se počet vzdělaných Romů bude i nadále zvyšovat. Školní úspěšnost romských žáků je z mnoha důvodů stále horší, než je tomu u žáků českých.

- **Jazykové kompetence.** Většina romských rodin v ČR je bilingvní. Doma, mezi „svými“, se mluví romsky, ke komunikaci s gádži slouží čeština, resp. romský etnoлект češtiny.¹⁵ Romské děti vstupují do školy s tím, že ovládají

¹⁴ Údaj z posledního sčítání lidu v roce 2001 (www.czso.cz)

¹⁵ „Romský etnoлект je jazyková varieta češtiny, jejíž strukturální specifika jsou způsobeny vlivy romštiny a slovenštiny“ (Bořkovicová, 2004: 292)

oba tyto jazyky, bohužel ani jeden z nich dobře. Romský etnolekt je omezený, neobsahuje mnoho v češtině se vyskytujících výrazů, obzvláště pak abstraktní pojmy. Aby se dítě ve škole vyhnulo ponížení, předstírá, že těmto pojmům rozumí, což vede k nepochopení vykládané látky a následně i k častému vyrušování v hodině (vykládaná látka, které dítě nerozumí, ho za chvíli přestane bavit, a proto soustřeďuje svoji pozornost jinam). Takové děti jsou svými učiteli a spolužáky označovány za „hloupé“, „zaostalé“ a „nenapravitelné lumpy“, kteří se stávají častými adepty na přeřazení do praktických základních škol. Dokonalá znalost českého jazyka je odrazovým můstkem k dalšímu vzdělávání, a také k ovládnutí odborného jazyka, který je potřeba v řadě zaměstnání („v dnešním složitém světě jde ne všechno ukázat nebo nakreslit, je třeba dobře rozumět slovům“). Sekyt, 2004: 208) proto by se metodám jeho výuky u romských žáků měla věnovat zvýšená pozornost.

Zajímavé je, že ačkoliv průměrná známka respondentů z českého jazyka byla čtyřka, ani jeden z nich si nepamatuje, že by kdy měl s českým jazykem potíže.

- **Samostatnost.** V romské rodině jsou samostatnost a individualita potírány. Aby mohla rodina dobře fungovat, je potřeba, aby každý člen pracoval se všemi a pro všechny, nikoliv sám za sebe. Děti, které jsou vychovávány v kolektivu, mají potom ve škole, kde se od nich vyžaduje samostatná práce a myšlení, problémy. Zejména to platí při psaní písemných prací, kdy se romské dítě snaží napovídat, a očekává, že bude napovídáno i jemu. Tak se to přece u nich doma dělá, problémy se řeší společně. Když je potom napomenuto učitelkou, nechápe, proč je káráno za něco, za co by doma bylo pochváleno.
- **Pevný řád.** Jak bylo popsáno v předešlé kapitole, romské děti se doma nemusí řídit téměř žádnými pravidly. Mohou jíst, kdy chtějí, spát, jak dlouho se jim zachce, mohou vykonávat jakoukoliv činnost v jakémkoliv čase. Pevný školní řád pro ně představuje velkou psychickou zátěž. Najednou se musí podřídit pravidlům a provádět to, co se po nich vyžaduje. Nejvíce se důsledky této změny projevují ve vyučovacích hodinách. Protože se romské dítě nikdy nemuselo soustředit, není u něj rozvinutá tzv. záměrná pozornost, a proto se po celou dobu vyučovací hodiny, která běžně trvá čtyřicet pět minut, nedokáže plně koncentrovat.

- **Domácí příprava a pomůcky.** Psaní úkolů, čtení povinné literatury a domácí příprava má dítě naučit, aby převzalo část odpovědnosti za své vzdělávání, a tato dovednost je také nezbytná pro další studium na střední nebo vysoké škole. Spolupráce s rodinou je v tomto případě nevyhnutelná, avšak často problematická.

V mnoha romských rodinách nemá dítě k domácí přípravě dostačující podmínky. Nemá stůl, na kterém by si mohlo psát domácí úkoly, rodiče mu nekupují žádné knihy (vyjma povinné literatury a učebnic), nemá dostatek klidu na učení, protože se kolem něho neustále pohybují jeho sourozenci a další příbuzní.

Co se týče nedostatku prostoru a klidu, na vině jsou především stísněné bytové prostory, kde je psací stůl nepotřebným kusem nábytku, který jen zabírá místo. K psaní úkolů dětem slouží stůl jídelní, stejně jako ke stolování, žehlení apod. Není výjimkou, že si děti píšou své úkoly tam, kde si hrají, totiž na zemi.

- **Domácí úkoly.** V domácích úkolech mají romské děti mnoho chyb. Látku, kterou nepochopily ve škole, jim rodiče často nedokážou vysvětlit, neboť školní učivo mnohdy přesahuje rámec jejich vlastního vzdělání. V tomto ohledu jsou nepostradatelnou pomocí romští pedagogičtí asistenti a také občanská sdružení, která svým klientům nabízí doučování.
- **Rasismus a diskriminace.** Nejen na pracovištích, ale i ve školách se můžeme setkat s rasismem a diskriminací, a to jak ze strany dětí, tak i ze strany učitelů. Paní Marie (45) vzpomíná, jak svou dceru Karolínu vedla poprvé do školy: *„Přišly jsme tam moc brzo, tak jsme ještě chvíli čekaly před školou. Kája se hrozně těšila, tak kolem mě pořád poskakovala, tancovala a taky si zpívala. Pak šla kolem nějaká jiná paní, taky s prvňákem, divně se na nás koukala a pak tomu svému povídá, aby si k mojí Karolíně nesedal, že prej je cikánka. Kája to slyšela, a určitě jí to bylo hrozně líto. Už tam pak nechtěla chodit, styděla se za to, že je cikánka.“*

Karolína byla svými spolužáky často slovně i fyzicky napadána. Paní Marie se to snažila řešit s paní učitelkou, která jí řekla, že s tím nemůže nic udělat, že to jsou prostě děti, a že z toho vyrostou. Po roce paní Marie svou dceru přeložila do praktické školy, kde už žádné podobné problémy neměla.

Po celou dobu studií měla vynikající školní výsledky, ale na střední školu ji díky praktické škole nevzali. Nezbylo jí, než se vyučit – je z ní kuchařka.

Takových případů je mnoho. Podobný příběh vypráví i pan Richard (21). Spolu se svým kamarádem byli jediní dva Romové v celé třídě. Spolužáci se jim často posmívali, častovali je nadávkami, nikdo s nimi nechtěl sedět ani pracovat. Říkali jim, že smrdí, že kradou, že „žerou“ psy. Chlapci si to nenechali líbit a několikrát došlo na pěstní souboj. Učitelka je označila za agresory a oba dva byli přeřazeni do praktických škol.

Bohužel ani v praktických školách se těmto potyčkám děti nevyhnou. Ve třídách, které jsou složeny ze samých Romů, se mezi sebou, namísto českých a romských dětí, hádají děti jednotlivých romských klanů navzájem. „*Pokud dítě z jisté rodiny provede něco dítěti z jiné rodiny, řeší to všichni příslušníci daného rodinného klanu. Není proto výjimkou nejen rvačka mezi dětmi ve škole, ale i mezi matkami před školou apod.*“ (Pavličková, 2006: 64)

Nevraživost mezi jednotlivými romskými rodinami navzájem, má svůj původ v tradičním kastovním systému staré Indie, ze které Romové přišli. Tento kastovní systém, kdy je jedna skupina lidí nadřazena jiné, je dodnes v „malém“ kopírován zdejšími romskými klany. (Olašští Romové nemají rádi skupinu Rumungri a naopak; Sinti Romové nemají rádi ani Olachy, ani Rumungri atd.)

4.3.3 Rodina vs. škola

Rodina je to nejcennější, co Rom má, je to jistota, zázemí, pochopení, podpora a láska. Od členů rodiny je vyžadována naprostá oddanost a věrnost. Pokud Rom něco dělá, musí to dělat pro rodinu. (Sekyt, 2004) V tomto ohledu představuje škola jistě nebezpečí, neboť vzdělání vede k samostatnosti a samostatnost zase k odpoutání se od rodiny.

Pokud nějaký Rom dosáhne vyššího vzdělání, většinou to končí tak, že se kontakt mezi ním a rodinou značně omezí, ne-li úplně přeruší. Může k tomu dojít ze dvou důvodů: buď se Rom, který vystuduje, vzdaluje od své rodiny z vlastní vůle, a to ze studu nebo ze strachu, že bude rodina zneužívat jeho vyšší sociální postavení, nebo se naopak rodina distancuje od svého vystudovaného člena, protože ho kvůli jeho vzdělání považuje za gádžu. Takto vyloučený jedinec ztrácí materiální i duchovní podporu své

rodiny, a stává se, že „končí v těžké depresi vedoucí až ke smrti“. (Sekyt, 2004: 199)
Obava ze ztráty rodiny způsobuje, že **pokud Rom musí volit mezi rodinou a vzděláním, zvolí si rodinu.**

Přes všechny překážky, si Romové, především mladé romské rodiny uvědomují, že vzdělání je pro jejich děti, zvláště v současné době, kdy je pro většinu zaměstnání potřeba vyšší kvalifikace, nesmírně důležité. Chtějí, aby jejich děti studovaly, a snaží se je ke studiu motivovat. Rodiče se zajímají o školní výsledky svých dětí, chodí na třídní schůzky (zpravidla matka), netolerují jim záškoláctví a stále častěji vyhledávají pomoc. Důkazem toho může být i zvyšující se poptávka po doučovateli v občanském sdružení, ve kterém autorka působí, a také zvyšující se počet Romů studujících střední nebo vysokou školu. Přesto nejsou výsledky romských žáků takové, jaké by mohly být.

4.4 Dospívání

Odlišný průběh puberty mezi českými a romskými dětmi je jedním z mnoha důvodů, proč mnoho Romů nedokončí ani povinnou školní docházku. Biologické dospívání podléhá stejným pravidlům jako u všech ostatních. Například předsudek, že romské dívky dospívají biologicky dříve než české, je vyvrácen výsledky výzkumů, které dokonce potvrzují, že průměrný věk nástupu menstruace je u romských dívek dokonce vyšší. (Budilová, Jakoubek, 2004)

V psychologickém dospívání však můžeme podle Sekyta (2004) pozorovat jisté rozdíly. V české rodině je na dítě nahlíženo jako na samostatného jedince, který má možnost se individuálně prosazovat, rozvíjet a hledat svou vlastní identitu. V období puberty (mezi dvanáctým a devatenáctým rokem) se proces individuace dokončuje. Jedinec se ztotožňuje s referenční skupinou, složenou z vrstevníků, a má potřebu vzepřít se autoritám, především pak autoritě rodičovské. V romské rodině k tomuto procesu nedochází. Individuace u dítěte nikdy nezačala, a nemůže být tudíž ani dokončena. Dítě není vychovááno jako individuum, ale jako součást kolektivu, je jedním z mnoha.

Samozřejmě i Romové vytvářejí vrstevnické skupiny, ale ty jsou zpravidla složeny ze stejně starých členů rodiny, takže vzepření se rodičovské autoritě nepřichází v úvahu. „Rom zůstává především členem rodiny, a odmítá-li v tomto věku autority, jsou to především autority školy.“ (Sekyt, 2004: 205)

Potvrzují to i slova pana Richarda (21), který na otázku, z jakého důvodu málem nedokončil základní školu a proč nešel studovat dál, odpověděl: „*Jsem se chytil party, no. Puberťáci, no...se chytanou ‚pubertštiny‘ a je to. Už to s náma házelo. To byla moje rodina. Jsme chodili ven a dělali jsme problémy, no...no a pak jsme nechodili do školy, no...nás to tam nebavilo.*“

4.5 Dospělost

Dospělými a právoplatnými členy rodu, se mladí Romové stávají ve chvíli, kdy se jim narodí první dítě. Rodinnému životu, který je hlavním předmětem jejich zájmu, ustupují všechny záliby, žena se stává matkou, muž zase otcem a živitelem. Výchova potomků a starost o rodinu zabírá mladému páru všechnen čas a na ostatní činnosti, třeba na vzdělání, už žádný nezbývá.

5. POHLED ROMSKÉHO MUŽE NA VZDĚLÁNÍ

Všichni dotazovaní, s výjimkou pana Petra (57), se shodují v tom, že vzdělání je v dnešním světě velmi důležité. Pan Tomáš (16), který v současnosti studuje střední odbornou školu, obor management a právo, počítá do budoucna s tím, že by ve studiu pokračoval i na vysoké škole. *„Já hlavně nechci skončit jako moje rodiče. Táta se ani nestihl vyučit, protože měli s mámou pět dětí, a tak se o nás musel starat. Máma sice má střední školu, ale do práce nechodila, protože byla pořád na mateřský, a když teď hledá práci, nikde jí nevezmou, protože nemá žádnou praxi...akorát tak na prodavačku nebo uklízečku.“* Kromě pana Jana (34) by se všichni respondenti rádi vrátili do školy, případně by si chybějící vzdělání chtěli doplnit dálkovým studiem nebo rekvalifikačním kurzem. Největšími překážkami v uskutečnění těchto cílů jsou rodina, čas a finance, jedno úzce související s druhým.

Jak už bylo řečeno předtím, mladý Rom se dříve nebo později dostane do situace, kdy je nucen volit mezi svou rodinou a vzděláním. Slovo „volba“, je zde přitom jen výraz řečnický, neboť postarat se o svoje děti a manželku je jeho povinnost, a fakt, že si „zvolí“ rodinu, je tudíž samozřejmý. Jak můžeme vypožorovat z grafů, které znázorňují hodnotové orientace mých respondentů (viz přílohu), vzdělání je sice pro Romy důležité, ale rodina má vždy přednost. Problém je, že Romové začínají zakládat své rodiny v relativně nízkém věku, často ještě před dovršením osmnácti let. Muži, kteří se dostanou na střední školu nebo učiliště, kvůli tomu studium často nedokončí, i když by to pro ně z hlediska zvládnutí učiva nebyl žádný problém.

Jelikož mladý pár ve většině případů nemůže počítat s materiální pomocí svých rodičů, kteří musí uživit vlastní užší rodinu, nezbyvá jim než začít pracovat a převzít tak finanční odpovědnost. Tímto se rozbíhá koloběh, který již nikdy neskončí. Život od výplaty k výplatě – peníze jsou potřeba na všechno.

Zažitý předsudek majoritní společnosti spojený s představou, že žádný Rom nepracuje a že všichni zneužívají dávek sociálního zabezpečení, je samozřejmě pouhým zkreslením skutečnosti. Je sice pravda, že mnoho Romů v ČR je nezaměstnaných a že v některých romských komunitách je nezaměstnanost dokonce stoprocentní (v sociálně vyloučené lokalitě v Husově ul. v Pardubicích je to 80 %), ale málokterý Rom je opravdu bez práce. Romové, kteří pobírají sociální dávky, zároveň pracují, většinou u známých nebo „na černo“, a namísto jednoho příjmu jich potom mají vícero. Jak říká

Steiner (2004), to, že Romové využívají sociální podpory státu, svědčí víc o jejich přizpůsobivosti než o nepřizpůsobivosti.

Ze strany majoritní společnosti můžeme často slyšet výtky typu: „oni pořád brečej, že nemaj peníze, a přitom mají doma plochý televize, jezděj novejma autma...“¹⁶ apod. Je zřejmé, že Romové ani tak netrpí nedostatkem peněz, jako spíš uměním efektivního hospodaření. Jejich životní styl se mimo jiné vyznačuje – jak už bylo řečeno výše – také odlišným vnímáním času, konkrétně pak bezprostředním prožíváním přítomnosti a neplánováním budoucnosti. Když Romové dostanou výplatu, mají z toho radost, oslavují a bezmyšlenkovitě utrácejí, aniž by mysleli na zítřek, takže se často stává, že již tři dny po výplatě jim žádné peníze nezbyvají. Po zbytek měsíce, než dostanou další výplatu, si pak půjčují peníze od rodiny, v horším případě od společností, které se specializují na tzv. nebankovní půjčky nebo od lichvářů, jejichž vysoké úroky nedokážou splácet, a to je důvod, proč je u nás tolik zadlužených Romů. Takové hospodaření s penězi má za následek to, že peníze navíc, například na vzdělávání, prostě nejsou.

Dalším důvodem, proč se Romové dále nevzdělávají, může být jejich obava, a bohužel často oprávněná, že jim ani vyšší vzdělání neumožní získat lepší zaměstnání. „No oni jako moji rodiče chtěli, abych chodil na vysokou školu nebo tak, jo, ale k čemu mi to pak bude? To je jako moje manželka. Ona je kadeřnice, jo, ptala se v celých Pardubicích a nikde jí nevezmou...“ (Richard, 21) Jako další příklad můžeme uvést výpověď pana Zdeňka (48): „Můj synovec Karel má střední průmyslovku. Když si šel schánět práci, tak rozesílal, ty životopisy a tak...si ho pak zavolali, že prej se jim líbil ten životopis, ale jak ho viděli, tak mu řekli, že je to místo už vobsazený...no...a on se pak díval doma na ten internet, a viděl, že ta nabídka tam pořád byla...no. Ho nechtěli, protože byl cigán...no...a teď dělá u nás.“ (úřad městského obvodu)

Je patrné, že diskriminace hraje v zaměstnávání Romů jistou roli, avšak je pravda, že na negativní obraz, který si o Romech majoritní společnost utvořila, působila celá řada vlivů včetně specifík způsobu života příslušníků sociálně vyloučených skupin, které znesnadňují integraci minority, o niž se už formálně veřejní představitelé majoritní společnosti snaží.

¹⁶ Paní Zdena (65 let), žije v domě, který sousedí s romskou lokalitou

5.1 Nezaměstnanost

Na téma Romové a nezaměstnanost již bylo napsáno nespočet publikací. Příčin, proč je mezi Romy tolik nezaměstnaných, je mnoho. Mezi ty základní můžeme zařadit nízkou kvalifikaci, relativně vysoké dávky státní sociální podpory, neochotu Romů pracovat nebo naopak neochotu zaměstnavatelů Romy zaměstnávat. Každý důvod úzce souvisí s dalším. Díky nízké kvalifikaci Romů, je zaměstnavatelé nechtějí zaměstnávat, a to je, spolu s vysokými sociálními dávkami, důvod, proč zase Romové nechtějí pracovat.

Nízká poptávka po tradičních romských řemeslech, jako je kovářství, bednářství, kotlářství, košíkářství apod., způsobila, že se Romové museli přizpůsobit okolnostem, a začít vykonávat práce jiné. K nejčastěji Romy zastávaným pracovním pozicím patří například pomocný dělník na stavbě, zedník, truhlář nebo kopáč. Takových míst je v současnosti na trhu práce málo, protože zaměstnavatelé dávají přednost cizincům (především z východu), jejichž životní podmínky způsobily, že jsou ochotni pracovat za polovinu toho, za co by pracovali Romové. Jiná zaměstnání, k jejichž výkonu není potřeba kvalifikace, zase Romové odmítají proto, že je považují za nečistá. Mezi ně patří především úklid jakýchkoliv odpadků, tj. práce popeláře, uklízeče apod.

Za neochotou zaměstnavatelů zaměstnávat Romy lze ne vždy hledat rasismus a diskriminaci. Jak říká Sekyt (2004), zaměstnavatelé, kteří na základě špatné zkušenosti s jedním nebo se dvěma Romy nadále odmítají je zaměstnávat, jednají naprosto racionálně. K nejčastějším problémům, se kterými se zaměstnavatelé Romů potýkají, patří především nesamostatnost, nespolehlivost, časté absence a neschopnost učit se novým věcem. Za řadou těchto vlastností stojí již tolikrát zmiňovaná rodina a rodinná výchova.

Svatby, pohřby, křtiny anebo jen běžné rodinné oslavy, jsou pro Roma pádným důvodem, proč si vzít v práci neplánované volno, které zaměstnavateli, který nemá dostatek času, aby za pracovníka našel náhradu, způsobují nemalé potíže, a zároveň jsou příčinou toho, že poté, co jedinec nastoupí zpátky do práce, nejsou jeho výkony po probdělých nocích, stoprocentní. Běžný zaměstnavatel je ochoten toto zakolísání několikrát velkoryse přejít, avšak podobných příležitostí k oslavě je v romské rodině mnohem víc, než v rodině české. Slaví se výplatní den, slaví se vítězství Sparty nad Slávií, slavil se i postup Vlasty Horvátha v České superstar. Důvodů, proč nejít do

práce, se najde mnoho, a takový přístup i toho nejtolerantnějšího zaměstnavatele po nějaké době omrzí. „*Já nevím...no... kdybych měl zaměstnat cikána, tak on ti druhej den třeba nepřijde do práce a co pak? Nebo...ted' mám novýho kluka, dělá u mě tejden a hned jsem mu půjčil náradí, auto...jo...no a nevím, jestli bych takhle moh věřit cikánovi, no...*“ (Jakub, 28 let; ředitel firmy FA Collegium Trade)

Neschopnost učit se novým věcem neznamená, že by se Rom nedokázal naučit nic nového, jde tu spíš o schopnost učit se samostatně a doplňovat si průběžně chybějící znalosti, které jsou potřebné k výkonu toho či onoho zaměstnání. Tato schopnost, získaná především studiem na střední nebo vysoké škole, je v dnešní době, kdy se technologii vyvíjejí velmi rychlým tempem, vysoce ceněná a běžně vyžadovaná. Zaměstnavatel často nemá čas ani prostředky k tomu, aby všechny své zaměstnance neustále přeškoloval, a proto po nich vyžaduje, aby převzali část odpovědnosti za svoje vzdělávání. Mnozí Romové, kteří si například ani na základní škole nepsali domácí úkoly, touto dovedností nedisponují, a pro zaměstnavatele je tudíž výhodnější najmout někoho jiného, pro koho není samostudium žádný problém.

Také v otázce samostatnosti mají Romové jistou rezervu. Téměř na všech pozicích, především pak na postech vedoucích a manažerů, je od pracovníka vyžadována schopnost samostatného rozhodování. Jak už bylo řečeno mnohokrát předtím, Romové nejsou rodinou k samostatnosti vedeni, neboť jedinec, který je schopen se rozhodnout sám za sebe, rodinu nepotřebuje, čímž se její vliv a postavení oslabuje.

5.2 Rekvalifikace

Dotazovaní se k otázkám rekvalifikačních kurzů staví pozitivně. Pan Martin, Zdeněk a pan David dokonce několika rekvalifikacemi prošli, avšak očekávané výsledky se nedostavily. „*Nejhorší na tom je, že já jsem stavař, jo. Nějakou dobu jsem byl na pracáku, a oni mi nabídli rekvalifikaci. Vzal jsem to, stejně jsem neměl nic jinýho na práci, a taky za to byly lepší peníze. Problém byl v tom, že to byl počítačovej kurz, kterej mi bude asi hovno platnej*“ (Martin, 38) I přesto pan Martin na rekvalifikaci nezanevřel, myslí si, že je to jedna z možností, jak přimět romské muže, aby začali pracovat.

Výhodou rekvalifikačních kurzů je to, že jsou bezplatné. Právě finance jsou totiž hlavní příčinou toho, proč se romští muži dál nevzdělávají. Největší nevýhoda pak spočívá v tom, že úřady práce těchto kurzů nenabízejí mnoho, a při vysoké konkurenci,

kdy na jedno pracovní místo připadá průměrně deset uchazečů o zaměstnání, je s Romy počítáno nejméně.

6. VÝSKYT SOCIÁLNĚ-PATOLOGICKÝCH JEVŮ V ZÁVISLOSTI NA NÍZKÉM VZDĚLÁNÍ ROMŮ

Existuje přímé spojení mezi mírou vzdělání, typem zaměstnání a sociálně-patologickým chováním, které v minulosti Romy nikdy netrápilo v takové míře jako právě dnes. Muži, kteří po několika neúspěšných pokusech najít si dobře placené zaměstnání na další hledání rezignují a ocitnou se tak mimo trh práce na delší dobu, například na jeden rok, se stávají nejohroženější skupinou. Kromě toho, že ztrácejí pracovní návyky a pevný režim, díky čemuž již nejsou schopni se bez cizí pomoci znovu zařadit do pracovního procesu, se také snižuje jejich sebevědomí – cítí se méněcenní, protože nedokážou uživit svou rodinu.

Z nedostatku finančních prostředků a pracovních příležitostí se mnoho Romů uchyluje k trestné činnosti. K těm nejčastějším patří krádeže (především aut) a prodej návykových látek. Pan Jan (34) o tom ví své. *„Když moje manželka čekala druhý dítě, přišel jsem zrovna o práci, a nikde mě nechtěli vzít. Byli jsme bez peněz a druhý dítě na cestě. Pak přišel můj švagr, jestli bych nechtěl dělat s nima...věděl jsem, čím se živěj, ale bylo mi to fuk...potřeboval jsem prachy. Tak jsem s nima začal krást. Nejdřív šlo o menší zboží...jo...jako drogérka...mastičky, líčidla, krémy a tak...potom to byly i telefony a různé takový přístroje. Pak sem dostal místo truhláře v jedné firmě od mého známého, tak sem toho nechal. Jsem byl rád...jo...protože pak to na ně někdo prásknul a všichni šli sedět...“* Pan Jan, ačkoliv se to na první pohled nemusí zdát, patří k těm „šťastnějším“, protože se mu nakonec podařilo najít si práci a zanechat trestné činnosti. Jiní ale takové štěstí bohužel nemívají.

Peníze na obživu se kromě nelegální činnosti dají získat také cestou naprosto legální – sázením a hraním automatů. Výherní automaty se stávají tím, co Romy, kteří se nechají zlákat vidinou snadného zisku, v současnosti ohrožuje nejvíce. Šest ze sedmi respondentů se přiznalo ke zkušenosti s automaty, dva dokonce vypověděli, že hrají pravidelně. **Každý z dotazovaných už za automaty utratil v průměru 120 000 korun.** *„Jednou jsem tam naházel asi dva litry...a vyhrál jsem patnáct. Druhej den sem tam pak šel znovu...všechno jsem ale prohrál no...smůla, no“.* (Zdeněk, 48) Protože Romové žijí v přítomnosti a na budoucnost nemyslí, jsou schopni prosázet neuvěřitelné částky peněz, aniž by si uvědomili, jaké to pro ně bude mít následky. *„Můj táta taky hrál...pořád se kvůli tomu s mámou hádali, že nenosil domů peníze. Měli jsme ohromný*

dluhy, a tak od něj máma nakonec odešla.“ (Tomáš, 16) Obáváme se, že jediným řešením, jak pomoci tisícům na automatech závislých Romů, je znemožnit jim k výherním automatům přístup. Stačilo by automaty zakázat, to se ovšem nestane, dokud bude stát preferovat materiální zisk před zdravím, důstojností a spokojeností svých občanů.

Dlouhotrvající nezaměstnanost, způsobená nedostatkem kvalifikace, má kromě výše uvedeného za následek také to, že mnoho romských mužů upadá do těžkých depresí. Rezignují na jakýkoliv další pokus sehnat si práci, uzavírají se před svým okolím, považují se za méněcenné, protože selhali jako živitelé rodiny – **ztratili svoje mužství**. Někteří z nich hledají východisko z této situace v alkoholu, jehož abúzus je stále větším problémem Romů, a to jak těch starších, tak bohužel i těch mladších.

7. SHRNU TÍ

Každý člověk má potřebu seberealizace, a to bez ohledu na to, ze kterého kulturního prostředí pochází. „*Romové touží po úspěchu v české společnosti nemén, než většina Čechů*“ (Sekyt, 2004: 215), avšak parametry úspěchu jsou v naší společnosti nastaveny tak, že se Rom díky své odlišné výchově ocitá ve znevýhodněném postavení. Český stát by měl Romům, ale i jiným členům etnických minorit, kteří s námi nesdílejí stejné hodnoty a normy, umožnit, aby se mohli rozvíjet, nikoliv však směrem, který jim určíme, nýbrž směrem, který si zvolí sami. Neměli bychom jim vnucovat vlastní ideály, naopak bychom jim měli pomoci najít si jejich vlastní, vyzdvihnout pozitiva jejich kultury a pomoci jim získat zpět jejich ztracené sebevědomí.

Podoba tradiční romské rodiny zůstala dodnes do jisté míry zachována. Největším úspěchem ženy je mít velkou rodinu a hodně dětí, úspěchem muže, je zase schopnost se o rodinu postarat. Jelikož však romští muži v dnešní společnosti nemají velkou možnost k uplatnění, nejenže se uchylují k páchání trestných činů nebo k zneužívání návykových látek, ale ztrácejí také to nejcennější – smysl života. Stávají se bezvýznamnými a nepotřebnými. Je to vůbec možné? Může se podívat ten, kdo se s Romy běžně setkává, třeba v samoobsluze. Romové že nemají sebevědomí? Je to ovšem tak. Sebevědomé vystupování, hlučný projev, úsměv na tváři nebo naopak zvýšená agresivita, jsou jen obrannou maskou, kterou Rom kamufluje svoje pravé pocity, a kterou sundává pouze v bezpečí svého domova. Proč? „*No...já nevím...když ukážeš, že si slabej, ostatní tě nebudou litovat...to ne...spíš si do tebe ještě kopnou*“ . (Petr, 57)

Škola a školní vzdělání hraje v socializaci (celoživotním procesu, kdy si jedinec osvojuje specificky lidské formy jednání a chování, jazyk, poznatky, hodnoty, kultury a začleňuje se tak do společnosti (Průcha, Walterová, Mareš, 2003: 216)) **hned po rodinné výchově tu nejdůležitější roli**. Neměla by se ovšem zaměřovat pouze na předávání informací, ale také, a to především, na rozvíjení sociálních dovedností, které jsou v konečném výsledku to hlavní, co jedinec po ukončení studií opravdu využije. Mezi takové dovednosti patří například umění komunikovat, asertivita, sebe prezentace, seberealizace nebo rétorika. Student by měl do světa vstupovat jako sebevědomá (avšak zároveň sebekritická) bytost, s životními cíli, a také schopností a motivací své cíle uskutečnit. Tak by mohla škola pozitivně ovlivnit sociální postavení Romů v české společnosti.

8. DOPORUČENÍ

Následující doporučení vycházejí především z návrhů samotných respondentů. Týkají se školní výchovy, nezaměstnanosti, romských pedagogických asistentů apod.

8.1 Škola

Důvody, proč romské děti ve školách nepropívají tak, jak by mohly, jsme uvedli výše. Existuje řada opatření, která mohou přispět ke zlepšení této situace, avšak jejich realizace je časově i finančně náročná, a výsledky nemusí být vždy takové, jaké jsme očekávali. Náš stát zpravidla obtížně investuje do projektů, jejichž nejisté výsledky se mohou projevit až za několik let (i déle), ale je nutné si uvědomit, že v otázkách školství a vzdělávání, žádný krátkodobý plán se zaručeným a okamžitým úspěchem neexistuje.

Jakákoliv snaha o zlepšení v oblasti vzdělávání Romů, dává budoucím generacím naději nejen na to, že budou mít větší možnost dostudovat střední nebo vysokou školu, ale také na zlepšení jejich sociálních, zdravotních, pracovních nebo bytových podmínek, které se vzděláním do jisté míry souvisí.

- **Přípravné ročníky** pro romské děti by měly fungovat nejen tam, kde je těchto dětí více, ale i na těch školách, kam se romských dětí tolik nehlásí. Měla by tak být podpořena snaha rodičů, kteří se pokouší dát své dítě na běžnou základní školu, oproti tomu, aby je posílali přímo do škol praktických (dříve zvláštních).

Zvláštní důraz by měl být kladen na český jazyk, abstraktní myšlení, a u dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí také na základní hygienické a sociální návyky (především u těch, které nenavštěvovaly školu mateřskou).

Již fungující přípravné (nulté) ročníky se osvědčily pouze do jisté míry (což dokazuje fakt, že mnoho dětí, které přípravné ročníky absolvovaly, stejně končí na praktických základních školách), a z tohoto důvodu je nutné, aby se zvláštní přístup ve vzdělávání romských dětí začal uplatňovat dříve, tedy v mateřských školách.

- **Příspěvek na školní pomůcky** – znovuzavedení tohoto příspěvku by mohlo pomoci především rodinám s nedostatečným ekonomickým a materiálním zázemím, pro které zakoupení učebních pomůcek představuje velký problém. Jelikož byl v minulosti tento příspěvek často využíván k jiným účelům, než

k zakoupení školního materiálu, stát by jej mohl posílat přímo do škol, které by se o nákup těchto pomůcek postaraly.

- Všichni respondenti se shodli v názoru, že by školní osnovy měly být upraveny. Jedná se především o hodiny dějepisu, kde by měla být jistá pozornost věnována také **historii Romů**, ale i historii jiných etnických menšin, pokud se jejich zástupci na škole vyskytují. Tato změna by mohla přispět nejen ke zvýšení romského sebevědomí a národní hrdosti, ale také ke vzájemnému sblížení dětí s odlišným kulturním původem.

Jednání dětí je často impulzivní, a negativní reakce na spolužáky romského původu, jsou způsobeny nedostatkem informací (jak dětí, tak zejména jejich rodičů, od kterých děti přejímají postoje a názory). Pokud by se do školních osnov nemohly tyto informace z časových důvodů zařadit, situaci by částečně mohly řešit hodiny romské historie například ve formě dobrovolných kroužků. *„Kdyby tam takovej kroužek byl, tak bych tam určitě chodil. Rád bych se dozvěděl, odkud vlastně sme...myslim, že to moc lidí, ale ani cikánů, neví“.* (Jan, 34)

Na druhou stranu si dnes školy vytvářejí vlastní školní vzdělávací programy, v nichž lze jistě zohlednit specifika lokality, v níž škola leží, případně v rámci tzv. průřezových témat zapojit informace o romském etniku, jeho historii, kultuře a jazyce do dalších vyučovacích předmětů.

- U romských dětí by měl být kladen důraz především na **předměty s praktickým využitím**, jako je rodinná (s důrazem na sexuální výchovu) nebo občanská výchova, ve kterých se naučí hospodaření s penězi, komunikaci s úřady, péči o dítě apod. Větší pozornost by se měla věnovat také nácviku sociálních dovedností, které jsou předpokladem k úspěšnému fungování v české společnosti (komunikace, vystupování apod.)
- Pokud chceme, aby Romové, kteří berou školu především jako nutnost, měli zájem se dále vzdělávat, měli bychom se snažit o to, aby se do školy těšili. Z tohoto důvodu by se měl na školách s romskými dětmi uplatňovat **individuální přístup**, který bude zohledňovat jejich kulturní a etnická specifika. Zároveň by se děti měly chválit, a to nejen v předmětech, ve kterých tradičně vynikají (pracovní činnosti, tělocvik, výtvarná nebo hudební výchova), ale i v těch, ve kterých mají nejvíce potíží. Pozitivní přístup a oceňování i malých pokroků by měl děti k dalšímu studiu motivovat.

- **Spolupráce s rodiči** je ve vzdělávání romských dětí nezbytná, avšak u některých jedinců velmi problematická. S těmi, kteří pravidelně nechodí na třídní schůzky, je vzájemná komunikace téměř nemožná (do školy se jen tak nedostaví, a dopisy s hlavičkou školy nečtou). V tomto ohledu jsou nenahraditelnou pomocí romští pedagogičtí asistenti, kteří tu plní roli prostředníka. Snaží se o to, aby rodiče měli zájem o vzdělání svých dětí, a aby se také aktivně do procesu vzdělávání zapojili. Zároveň se děti v přítomnosti romského pedagogického asistenta ve třídě cítí bezpečněji, což se odráží na jejich školních výsledcích.

Respondenti mají s romskými pedagogickými asistenty rozdílné zkušenosti: „*My jsme měli ve škole tetu...ta byla dobrá, no... fakt hodná. Vždycky nás bránila a taky nám pomáhala s učením.*“ (Richard, 21)

„*Já nevím...oni jsou ty asistenti fakt potřebný, to jo... ale měli by to bejt fakt lidi, který jsou k tomu vzdělaný, který k tomu maj vztah, a chtěj to dělat. Ty jsou potom pro ty děti dobrý. Ne jako tady ta, co dělala v [název školy]. Vždyť ta to dělala jenom pro prachy... jí to nebavilo, celej den tam jenom pila kafe a na ty děti kašlala. To pak nemá žádněj smysl.*“ (Martin, 38)

Další možnost, jak rodiče motivovat k tomu, aby podporovali svoje děti ve studiu, mohou být **finanční příspěvky na děti s dobrými školními výsledky**.

- **Pozitivní diskriminace**, tolik diskutovaná, je další cestou, jak romské děti motivovat ke studiu. Je nutné si uvědomit, že tyto děti, které často pocházejí ze sociálně znevýhodněného prostředí, nevstupují do školy za stejných podmínek, jaké mají děti z průměrných českých rodin. Nemají jistotu materiálního zabezpečení a v mnoha případech ani dobré bytové a hygienické podmínky. Přednostní přijímání romských žáků na střední a vysoké školy by mělo za následek nejen vyšší počet vzdělaných Romů, ale také by motivovalo další studenty, kterým by tyto děti mohly sloužit jako vzor.

8.2 Vzdělávání dospělých

Romští muži, především ti, kteří nemohou najít dobře placené zaměstnání, projevují o další studium zájem. Největší překážku v tomto případě hrají finance, a také obavy z toho, že se jim investice (finanční i časová) do dalšího vzdělávání nevyplatí.

- Pracujícím mužům, kteří o to mají zájem, by mělo být umožněno si zároveň se zaměstnáním **chybějící vzdělání doplnit**. Nejčastějším důvodem, proč se nevracejí do školních lavic, jsou finance. Částečné spolufinancování ze strany státu by tak mohlo být prvním krokem.
- Pozitivní diskriminace při zaměstnávání Romů, je podle našeho názoru nezbytná. **Vytváření volných pracovních** míst pro Romy, například na pozice státních úředníků, terénních sociálních pracovníků, policistů, učitelů apod. by mohlo sloužit hned několika účelům:
 - Zlepší se negativní obraz majoritní společnosti o „líných“ Romech bez práce.
 - Zlepší se komunikace mezi českou majoritou a romskou minoritou, především komunikace na úřadech apod., která je často velmi problematická, neboť obě strany (Češi i Romové) často jednájí na základě předsudků.
 - Romové, zaměstnaní na „vysokých“ postech mohou sloužit ostatním členům, nejen rodině, za vzor a do jisté míry je to může motivovat například v tom, že uvidí, že není nemožné sehnat lépe placené zaměstnání.

„Ty jo... oni nejsou líný... to ne... jak u nás kopali tu vodu, tak na tom makali, hele, celou sobotu neděli... no pořád. Jenže to nad nima někdo musí stát, nějakaj jinej cikán, a oni ho pak poslouchaj“ (Jakub, 28 let; ředitel firmy FA Collegium Trade)

Postřeh pana Jakuba může být dalším důvodem, proč bychom se měli snažit zaměstnávat Romy na pozicích vedoucích pracovníků. Romové, kteří pracují pod vedením jiných Romů, mají z různých příčin (respekt a loajalita z důvodu etnické příslušnosti nebo příbuzenství) lepší pracovní morálku než ti, kteří pracují pod vedením Neromů.

- Úřady práce by měly zajišťovat **více rekvalifikačních kurzů**. Problém spočívá v tom, že mnoho Romů si na úřadech práce nijak nezjišťuje, jaké možnosti rekvalifikace daný úřad nabízí. V tomto případě by nejjednodušším řešením bylo, kdyby úřady práce vysílaly své „terénní pracovníky“ (nejlépe Romy), kteří budou danou lokalitu navštěvovat a tyto kurzy nabízet. Jejich úkolem by bylo také vysvětlit Romům, jaké výhody s sebou rekvalifikace přináší, a motivovat tak ty, kteří o rekvalifikačních kurzech vědí, a přesto o ně nemají zájem.

9.3 Další doporučení

- Vzhledem k tomu, že neefektivní hospodaření s penězi je častou příčinou sociálních, bytových, ale i jiných problémů (např. dluhy, závislosti...), se kterými se dnešní Romové potýkají, a školní výuka tento problém v dostatečné míře zatím nepokrývá, měla by se hledat jiná řešení. Jedním z nich, by mohlo být **vyplácení sociálních dávek** nikoliv každý měsíc, ale **každý týden**. Tato praxe již úspěšně funguje v jiných zemích EU (např. v Irsku, kde se týdně vyplácí i běžná mzda), a výsledky jsou pozitivní. Romům, kteří se potýkají s velkými finančními potížemi, kdy se často stává, že už tři dny po výplatě nemají z čeho žít, by výplata rozložená do několika menších částí, vydávaná po týdnech, mohla pomoci, aby se naučili s penězi lépe hospodařit. Toto opatření by zároveň mohlo snížit počet zadlužených Romů.

Závěr

Záměrem práce bylo objasnit čtenářům, jaký vztah mají romští muži ke vzdělání, které faktory jejich vzdělávání nejvíc ovlivňují a co by je mohlo k dalšímu vzdělávání motivovat. Dalším cílem bylo zjistit, jak by mohlo vyšší vzdělání Romů přispět ke zlepšení jejich stávající sociální situace.

Toto komplikované téma se samozřejmě nepodařilo vyčerpat celé. Práce se zaměřuje pouze na nejdůležitější aspekty výchovy a vzdělávání Romů, především na nejčastější problémy romských dětí ve škole, specifika odlišné rodinné výchovy, příčinami nezaměstnanosti a výskytem sociálně-patologických jevů v závislosti na míře vzdělání – tím vším z pohledu romského muže.

Představuje pro Romy vzdělání hodnotu? Už jen to, že o něm přemýšlí, že vědí, že ho potřebují, že mají zájem se dále vzdělávat a že chtějí, aby se vzdělávaly jejich děti, je důkazem toho, že ano. Otázkou zůstává, co všechno jsou pro vzdělání schopni obětovat a jestli se jim většinová česká společnost pokusí vyjít vstříc, a to nikoli pouze podle svých představ, nýbrž podle představ Romů.

Proces vzdělávání romského muže (školní i mimoškolní) nejvíce ovlivňuje jeho rodina, užší i širší, která má na dítě i dospělého jedince velice silný vliv po celý jeho život. Tuto skutečnost je třeba při vzdělávání romských dětí zohlednit.

Výzkumné šetření dále prokázalo, že nízké vzdělání a kvalifikace jsou spolu s diskriminací (ve škole i na pracovišti) a kulturními specifiky romské minority, příčinou vysoké romské nezaměstnanosti a výskytem sociálně-patologického chování. Romové, kteří jsou z výše uvedených příčin dlouhodobě nezaměstnaní a sociálně vyloučení, jsou více ohroženi jednak tendencí k trestnému jednání jednak alkoholovými i nealkoholovými závislostmi více, než Romové vzdělaní a zaměstnaní.

Na základě výsledků výzkumného šetření se ukázalo, že Romové mohou být ke studiu motivováni dvěma způsoby. Tím prvním jsou peníze ve formě příspěvků na studium a záruka vyššího finančního ohodnocení v budoucím zaměstnání. Tím druhým je ujištění ze strany většinové společnosti, že jim vzdělání jednak přinese lepší sociální postavení jednak, že nebudou v zaměstnání diskriminováni, tedy záruka toho, že budou moci svoje vzdělání uplatnit v praxi.

Romští muži se v současnosti nepotýkají pouze s ekonomickými, sociálními, pracovními nebo bytovými potížemi, nechybí jim pouze peníze, nebo dobře placené zaměstnání, chybí jim něco daleko důležitějšího – sebevědomí, pocit potřebnosti, možnost seberealizace a uplatnění ve společnosti. Stát by neměl usnadňovat Romům vzdělání proto, aby ztratili své romství, ale proto, aby našli svou identitu.

Hlavním předpokladem pro romského muže, aby mohl zastávat svou roli živitele a otce v rodině, jsou jeho příjmy. Dobře placené zaměstnání ovšem nelze získat bez kvalifikace a reprezentativního vystupování, kvalifikaci zase nelze získat bez vzdělání. Chybějící školní vzdělání může být klíčem k řešení všech těchto problémů. **Vzdělání je základ, „ovlivňuje vývoj osobnosti, to, jaké postavení jedinec v životě zaujme, kým se stane.“** (Helus, 1998: 54)

Použitá literatura:

- BUDILOVÁ, L., JAKOUBEK, M.: *Příbuzenství v romské osadě*. In: JAKOUBEK, M., HIRT, T.: *Romové: kulturologické etudy*, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004, ISBN 80-86-473-83 -X
- DANIELOVÁ, H.: *Paměti romských žen. Kořeny I*. Muzeum romské kultury o.p.s., Brno, ISBN 80-866656-00-4
- DAVIDOVÁ, E.: *K potřebě výuky romistiky na vysokých a středních školách*. In: BALVÍN, J., ŠVEJDA G., a kol.: *Romové a univerzity*, 14. setkání Hnutí R na jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, 3. – 4. Prosince 1999, HNUTÍ R Ústí nad Labem 2000, Design Radix, spol. s. r. o., Tisk SWL – ofsetová tiskárna, ISBN 80-902461-2-5
- BOŘKOVCOVÁ, M., *Romský etnolekt češtiny*. In: JAKOUBEK, M., HIRT, T.: *Romové: kulturologické etudy*, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004, ISBN 80-86-473-83 -X
- GABAL, I., ČADA, K., SNOPEK, J.: *Sociální vyloučení Romů a česká společnost. Klíč k posílení integrace politiky obcí*. Otevřená společnost, o.p.s. 2008, ISBN 978-80-87110-07-2
- HELUŠ, Z.: *Psychologie pro střední školy*. Fortuna, Praha 1998, ISBN 80-7168-406-6
- HÜBSCHMANNOVÁ, M., ŠEBKOVÁ, H., ŽIGOVÁ, A.: *Romsko-český, česko-romský kapesní slovník*. Praha 1998
- HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit*. Vydavatelství Univerzity Palackého, Olomouc 1995, 2. vydání, ISBN 80-7067-563-2
- JAKOUBEK, M.: *Romové – konec (ne)jednoho mýtu*. Sešity pro sociální politiku, BMSS-Start, s.r.o., Praha 2004, Socioklub, ISBN 80-86140-21-0
- JAMNICKÁ-ŠMERGLOVÁ, Z.: *Dějiny našich cikánů*. Praha 1955
- KENRICK, D., PUXON, G.: *Cikáni pod hákovým křížem. Centre de recherches ciganes*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2000
- KRYŠTOF, R.: *Romové, Evropa a mezinárodní instituce*. In: JAKOUBEK, M., HIRT, T.: *Romové: kulturologické etudy*, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004, ISBN 80-86-473-83 -X
- LACKOVÁ, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha 1997
- MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a jako vztahová síť*. Praha 2003
- MAXWELL, J. A.: *Qualitative Research Design. An Interactive Approach*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 2005, ISBN 0761926089
- MORAVEC, Š.: *Sociální služby v prostředí romských společenství: Problém etnicity poskytovatele*. In: JAKOUBEK, M., HIRT, T.: *Romové: kulturologické etudy*, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004, ISBN 80-86-473-83 -X

- PAVLÍČKOVÁ, R.: *Výchova a vzdělání romských dětí*. In: *Aktuální problémy pedagogiky ve výzkumech studentů doktorských studijních programů IV.*, Sborník příspěvků z IV. ročníku studentské vědecké konference konané dne 11. prosince 2006, Votobia Olomouc, Olomouc 2006, ISBN 80-7220-280-4
- PAPE, I.: *Jak pracovat s romskými žáky. Příručka pro učitele a asistenty pedagogů*. Slovo 21, Praha 2007 (Publikace ve formátu pdf)
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J.: *Pedagogický slovník*. 4. aktualizované vydání, Portál, Praha 2003, ISBN 80-7178-772-8
- ŘÍČAN, P.: *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Portál, Praha 1998, ISBN 80-7178-250-5
- STEINER, J.: *Ekonomie sociálního vyloučení*. In: : JAKOUBEK, M., HIRT, T.: *Romové: kulturologické etudy*, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004, ISBN 80-86-473-83 -X
- SEKYT, V.: *Romské tradice a jejich konfrontace se současností (Romství jako znevýhodňující faktor)*. In: JAKOUBEK, M., HIRT, T.: *Romové: kulturologické etudy*, Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň 2004, ISBN 80-86-473-83 -X
- ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K., a kol.: *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál, Praha 2007, ISBN 978-80-7367-313-0

Další literatura:

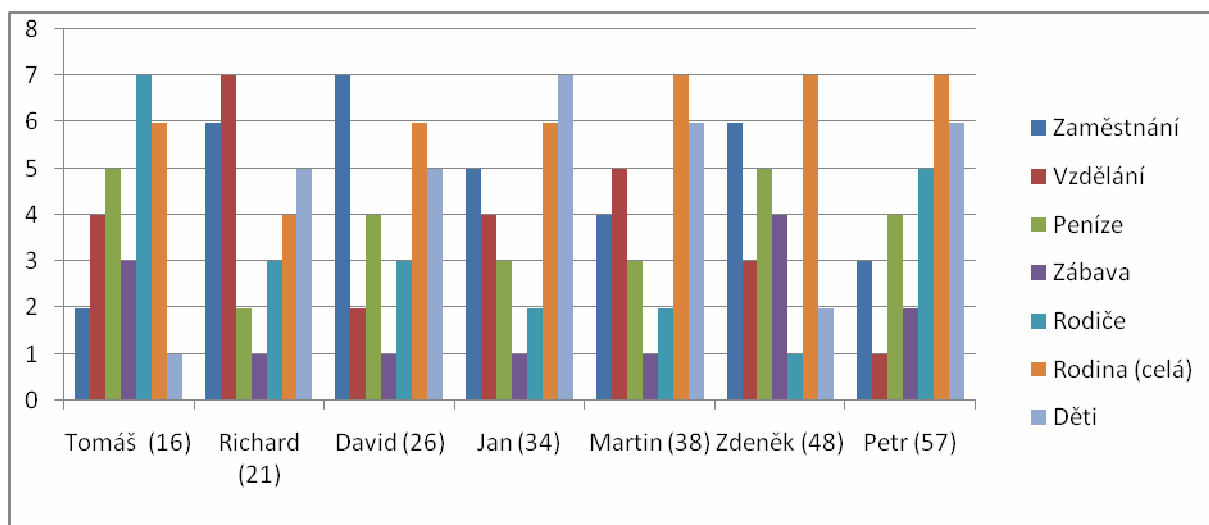
- BALVÍN, J., a kol.: *Romové a etika multikulturní výchovy*, 13. Setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech, 6. – 8. Května 1999, HNUTÍ R, Ústí nad Labem 1999, ISBN 80-902149-4-0
- BALVÍN, J., TANCOS, J., a kol.: *Romové a sociální pedagogika*. 18. Setkání Hnutí R v Přerově a v Levoči, 7. – 9. Června 2001, HNUTÍ R, Ústí nad Labem 2001, ISBN 80-902461-4-1
- COHN, W.: *Cikáni*. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha 2009, ISBN 978-80-7419-008-7
- ČANĚK, D.: *Národ, národnost, menšiny a rasismus*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1995, ISBN 80-85241-94-3

Další zdroje:

- Stránky českého statistického úřadu: www.czso.cz

- *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. Praha: MPSV, 2006 [cit 2010-02-01] Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf

Příloha č. 1 Hodnotové orientace jednotlivých respondentů

Příloha č. 2 Hodnotové orientace respondentů – celkové odpovědi

